

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” - CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE
DOMENIUL DE DOCTORAT TEOLOGIE

Neopăgânismul contemporan. Repere fundamentale

REZUMAT

COORDONATOR:

Prof. Univ. Dr. Pr. Gheorghe ISTODOR

Student - Doctorand

Pr. Drd. Nicu Adrian PĂTRAȘCU

CONSTANȚA

2023

Cuprins

Introducere.....	3
I. Religiozitatea omului între Revelația și închipuire. Prezentare generală	6
II. Omul – cununa creației dumnezeiești – între păgânism și neopăgânism. Repere fundamentale	15
III. Neopăpânismul actual. Repere generale	22
IV. Neopăpânismul ca pseudo-religiozitate. Aspecte fundamentale.....	27
V. Strategii misionare cu privire la estomparea fenomenului neopăpân.....	29
Concluzii	30
Bibliografie	34

Introducere

Omul contemporan, afectat de decreștinare și sincretism pseudo-religios, este familiarizat cu tradițiile popoarelor indigene din afara Europei decât cu propria lor moștenire spirituală. Tradițiile popoarelor indigene din Americi, religiile tribale din Africa, sofisticarea credinței și practicii hinduse și tradiția Shinto japoneză recent reînviată sunt recunoscute pe scară largă ca fiind autentice tradiții animiste indigene ale regiunilor lor respective și care stau la baza unei părți din neopăgânismul contemporan. De asemenea, anumite tradiții indigene europene, de la civilizațiile masive ale Greciei și Romei până la sistemele tribale abia documentate ale finlandezilor, britanicilor și ale altora de la marginea nordică cunosc o revenire și o reînviere în diverse manifestări neopăgâne. Actualitatea temei propuse derivă din faptul că aceste tradiții indigene europene și non-europene trec printr-o reînnoire și transformare într-o diversitate de mișcări neopăgâne.

Cuvântul „păgân” (cu „p” mic) este adesea folosit peiorativ pentru a însemna „pur și simplu necivilizat” sau chiar „necreștin” (se presupune în general că cele două sunt identice), la fel cum este folosit și cuvântul „păgân”. Sensul său literal este „rustic”, „de la țară (pagus)”. Ca denumire religioasă, a fost folosit pentru prima dată de primii creștini din Imperiul Roman pentru a se referi la adepții altor religii (neevreiești sau necreștine), nu, așa cum s-a crezut cândva, pentru că vechile religii erau urmate în primul rând de țăranii din mediul rural, nu de liber-cugetători urbani sofisticăți, ci pentru că soldații romani din acea vreme foloseau cuvântul „pagan” în mod disprețuitor pentru civili sau necombatanți. Primii creștini, care se considerau „soldați ai lui Hristos”, îi priveau de sus pe cei care nu le practicau religia ca pe niște simpli țăranii, păgâni. Această utilizare nu pare să fi persistat mult timp în afara comunității creștine. În secolul al IV-lea, cuvântul „păgân” a revenit mai aproape de sensul său original și a ajuns să fie folosit neconținut pentru a se referi la oricine se închina spiritului unei anumite localități sau pagus.

Denumirea a persistat mult timp după ce originea sa a fost uitată și a dezvoltat o nouă suprapunere de utilizare care se referea la marile civilizații clasice din Grecia și Roma, Persia, Cartagina etc. Scriitorii creștini timpurii au compus scrieri apologetice „împotriva păgânului”, prin care se refereau la filosofi și teologi precum Platon, Porfirie, Plutarh, Celsus și alți predecesori sau contemporani. Mult mai târziu, când literatura clasică a reapărut în Renașterea europeană, literații de atunci au scris eseuri despre filozofia păgână, iar până în secolul al XIX-lea s-a impus utilizarea cuvântului ca fiind aproape sinonim cu „clasic”. La începutul secolului al XX-lea, grupul literar al lui D. H. Lawrence, „The Pagans”, a fost inspirat de

Grecia și de ceea ce el a numit mai târziu marea viziune păgână veche, înainte ca ideea și conceptul de personalitate să facă totul atât de mic și de apropiat cum este acum.

Terminologia lui Lawrence are nuanțe de utilizare contemporană mai recentă, cuvântul „păgân” fiind folosit din nou în sensul său de bază pentru a se referi la o religie care venerază natura și care caută să aducă viața umană în armonie cu marile cicluri întruchipate în ritmul anotimpurilor.

Un alt sens al termenului „păgân” pe care îl vom folosi de cele mai multe ori în cadrul demersului nostru, se referă la tradițiile spirituale originale de adorare a naturii în general, și la cele europene în special, care au fost afirmate în mod explicit sub această denumire de către adepții lor contemporani. În acest sens, religiile păgâne împărtășesc următoarele caracteristici:

- ✓ Sunt politeiste și recunosc o pluralitate de ființe divine care pot fi sau nu avataruri sau alte aspecte ale unei unități/dualități/trinități subiacente etc.

- ✓ Privesc natura ca pe o teofanie, o manifestare a divinității, nu ca pe o creație „decăzută” a acesteia.

- ✓ Recunosc un principiu divin feminin, numit Zeița, precum și sau în locul unui principiu divin masculin, Dumnezeu. (Pe parcursul acestei cărți, folosim cuvântul „Dumnezeu” exclusiv pentru a se referi la principiile divine masculine, nu la sursa divină sau la divinitatea în sine).

În acest sens, toate religiile animiste indigene din întreaga lume sunt păgâne și îndeplinesc toate cele trei caracteristici. Budismul, care a apărut din tradiția hindusă originală, este un sistem de credință extrem de abstract, preocupat de ceea ce este dincolo de timp și de manifestare, mai degrabă decât de intervenția zeităților în lume. În forma sa pură, păstrează puține lucruri în comun cu părintele său păgân. Cu toate acestea, toate cele trei caracteristici de mai sus, păgânismul modern le împărtășește în diverse forme cu religiile străvechi ale popoarelor europene.

În ultimii ani, omul contemporan secularizat și decreștinat s-a inspirat din vechile tradiții indigene ca bază a unei noi religii pentru secolul al XXI-lea. Această nouă religie, numită neopăgânism sau pur și simplu păgânism, este, în termenii cei mai generali, o formă de misticism al naturii. Este o credință care vede pământul și toate lucrurile materiale ca pe o teofanie, o revărsare a prezenței divine, care este ea însăși personificată în figura Marii Zeițe și a consoartei sale, Zeul sau principiuul masculin al naturii. Se presupune că aceste două principii înglobează întreaga existență și întreaga evoluție. Într-un anumit sens, aceasta este o nouă religie pentru New Age. Gândirea modernă este reprezentată de aceste două divinități de bază, a căror influență este mai degrabă complementară decât ierarhică sau antagonistă.

Păgânii contemporani au tendința de a considera toți zeii și zeițele ca fiind personificări ale acestor două divinități, spre deosebire de situația din antichitate, când mulți dintre zeii și zeițele vremii erau de obicei considerați drept entități cu adevărat independente. În forma sa cea mai răspândită, neopăgânismul este o teologie a polarității, mai degrabă decât politeismul culturii europene antice.

Necesitatea temei propuse este detă de faptul că păgânismul modern se bazează pe vechea tradiție europeană. Acesta a scos din obscuritate locurile sale sacre, festivalurile și zeitățile și le-a reinterpretat într-o formă care se dorește a fi o continuare vie a funcției lor originale. Adepții anumitor mișcări din cadrul acestei religii, cum ar fi druidismul, Wicca și Asatru, caută să trăiască forma contemporană a acestor religii mai vechi, descrise sau sugerate în scrierile antice, ca în Islanda, unde Asatru este o religie stabilită legal, care își trage directivele direct din vechile saga nordice și își modelează perspectiva într-o formă care amintește de trecut, dar care este adecvată pentru secolul XX. La polul opus se situează mulți neopăgâni, în special în țările anglo-saxone, care nu urmează nicio cale structurată, dar profesează o viziune în general naturalistă, politeistă și centrată pe zeițe, care coincide cu atitudinea religioasă generală.

Ne asemenea, necesitatea temei reiese din a identifica motivele reapariției păgânismului în Europa și America modernă. Impulsul de bază pare să fi fost mai întâi căutarea unei religii care să o venereze pe zeiță și să acorde astfel femeilor și bărbaților demnitatea de ființe care poartă „trăsăturile divinului”. Acest lucru a fost considerat necesar de către femeile a căror emancipare politică, cauzată de decreștinare, care nu a fost însoțită de o evoluție corespunzătoare a statutului lor religios. (Chiar și în hinduismul păgân și politeist, cultul lui Kali, Marea Mamă, este în prezent una dintre religiile populare cu cea mai rapidă creștere.)

În al doilea rând, în Europa și în America a ieșit în evidență o mai mare reverență față de Pământ. Mișcarea ecologică „verde”, foarte actuală astăzi, merge mână în mână cu o dorință de a acorda atenție legilor interioare ale lumii fizice, ritmurilor sale și „spiritului locului”. Acest lucru a dus la o recunoaștere reînnoită a valorii înțelegerii abilităților și credințelor tradiționale și a filozofiei lor de bază, care este în general păgână. În cele din urmă, în paralel cu această evoluție, s-a produs influența filosofiilor păgâne din Orient, care au oferit o justificare sofisticată pentru practici care ar fi putut fi respinse în vremurile anterioare ca fiind superstițioase și nejustificate.

Reînvierea păgânismului pare, așadar, să facă parte dintr-un proces general prin care umanitatea, mult timp văzută ca fiind abstractă de mediul înconjurător de către religiile

monoteiste și materialismul secular, se întoarce la un context mai general. Acest context este atât fizic, prin referire la lumea materială înțeleasă ca o parte esențială a vieții, cât și cronologic, așa cum se vede în căutarea modernă a continuității cu filosofii antice. Religiile antice sunt adesea puțin cunoscute în afara domeniului lor academic de specializare, iar dovezile privind continuitatea lor sunt adesea prost înțelese sau prezentate greșit ca fiind „coincidențe” sau superstiții. Dovezile unei astfel de continuități sunt cele pe care le explorează această carte.

Demersul nostru acoperă fenomenul neopăgân care are rădăcini în Grecia și estul Mediteranei, unde se găsesc cele mai vechi înregistrări scrise, în imperiul roman, în așa-numita „margine celtică” a Franței, Marii Britanii și a unor părți din Țările de Jos, în Germania și Scandinavia de astăzi și în cele din urmă în Europa Centrală și de Est, în statele baltice și în Rusia, care (cu excepția Rusiei și a statelor slave de sud) apar cel mai recent în documentele istorice. În acest sens, Europa reprezintă o entitate geografică împărțită aproximativ la nord și la sud de Alpi și la est și la vest de meridianul Praga. După ce Sfântul Imperiu Roman în vest și Imperiul Bizantin în est au definit între ele creștinismul, Europa a devenit o unitate culturală, iar tradițiile sale religioase originale au dispărut în obscuritate relativă zonă cu zonă. Această tradiție europeană vitală, dar pe jumătate ascunsă, a reînviat în cadrul neopăgânismului contemporan.

I. Religiozitatea omului între Revelația și închipuire. Prezentare generală

Potrivit învățăturii creștină, omul este adus la existență de Dumnezeu printr-un act creator special (Facere 1, 25; Psalmi 118, 73), ca o sinteză a lumii materiale și a celei spirituale. Religiozitatea omului este un dat teologic, omul fiind o ființă creată după chipul lui Dumnezeu, având calitatea de persoană și natură, dar și datoria de a trăi în relație de comuniune cu Dumnezeu și cu semenii. „Pornind de la premisa că taina omului nu poate fi explicată independent de Dumnezeu trebuie să spunem că omul își găsește împlinirea și firescul naturii sale în Iisus Hristos. Din acest motiv, pentru a vorbi despre o antropologie creștină, va trebui să găsim locul omului, „chip al lui Dumnezeu”, în discursul hristologic”¹.

În Persoana Mântuitorului Hristos este recapitulată umanitatea cu fundamentul ei religios și primește, în El și prin El, moștenirea împărăției lui Dumnezeu. Fiul lui Dumnezeu,

¹ Cristian Sonea, „Omul, Chipul lui Hristos și trimiterea lui în lume pentru propovăduirea evangheliei”, în *Studia Universitate, Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, Anul LIII (2008), nr. 1, p. 156

Logosul întrupat, este trimis în lume pentru a-l face pe om pătaș al comuniunii cu Dumnezeu în persoana divino-umană a lui Hristos. „Cuvântul lui Dumnezeu întrupat este Creatorul și Mântuitorul lumii, fiind, prin aceasta, centrul într-un dublu sens. Ca Logos etern al Tatălui, El este temeiul și modelul, sensul existenței umane. Ca persoană divino-umană, ca Logos întrupat, El este Arhetipul după al cărui chip am fost creați, partenerul și izvorul dialogului nostru cu El și cu celelalte ființe umane”².

În cadrul epistolelor Sfântului Apostol Pavel, discursul antropologic are un profund conținut hristologic. „Astfel, vorbindu-le romanilor despre roadele îndreptării prin credința în Iisus Hristos și despre faptul că prin Hristos a venit împăcarea în urma greșelii lui Adam, prin care a venit moartea (Rom. 5, 12), apostolul îl numește pe acesta din urmă „*chip al celui ce avea să vină*” (Rom. 5,14). Prin urmare Adam, omul în care toți au păcătuit este zidit după chipul celui ce avea să vină, Hristos. El nu este doar Cel ce vine ci și Cel ce a fost întrucât Hristos „este chipul lui Dumnezeu celui nevăzut, mai întâi născut decât toată făptura, pentru că întru El au fost făcute toate, cele din ceruri și cele de pe pământ, cele văzute, și cele nevăzute, fie tronuri, fie domnii, fie începătorii, fie stăpânii. Toate s-au făcut prin El și pentru El. El este mai înainte decât toate și toate prin El sunt așezate. Și El este capul trupului, al Bisericii; El este începutul, întâiul născut din morți, ca să fie El cel dintâi întru toate. (Col. 1, 15-18)”³.

Sfântul Apostol Pavel arată în textele de mai sus care este semnificația Mântuitorului Hristos pentru om, ca ființă profund religioasă. Acest aspect are în sine o mare importanță pentru că face evidentă dimensiunea hristologică a antropologiei Sfântului Apostol Pavel. „Această dimensiune a termenului „chip” se manifestă și în învățătura fundamentală a Sfântului Apostol potrivit căreia omul pentru a fi întreg, pentru a se împlini, trebuie să poarte chipul omului ceresc”⁴.

Omul își găsește structura arhetipală în cadrul umanității îndumnezeite de întruparea lui Hristos și se reînnoiește spre cunoaștere „după chipul Celui Ce i-a zidit” (Col. 3, 10) devenind făptură nouă. Astfel, omul vechi moare împreună cu Hristos, și înviază împreună cu El, trăind o viață ascunsă cu Hristos în Dumnezeu (Col. 3, 1-4).

Astfel, după Sfântul Apostol Pavel, inerența religiozității omului pleacă de la faptul că este chipul Chipului lui Dumnezeu, adică al lui Iisus Hristos. Omul a fost creat după chipul lui

² *Go Forth in Peace. A pastoral and Missionary Guidebook*, WCC, Geneva, 1982, p. 4

³ Cristian Sonea, „Omul, Chipul lui Hristos și trimiterea lui în lume pentru propovăduirea evangheliei”, p. 157

⁴ Panayotis Nellas, *Omul animal îndumnezeit*, Editura Deisis, Sibiu, 1996, p. 8

Hristos, s-a mântuit obiectiv întru Hristos și tot cu El creștinul, a cărui viață este Hristos până la moarte, se va arăta întru slavă în ziua cea de apoi.

Sfinții Părinți leagă religiozitatea omului de hristologie, de calitatea lui Hristos – Chip al lui Dumnezeu. Părinții apostolici, Origen, Sfântul Grigorie de Nyssa, Sfântul Atanasie cel Mare, Sfântul Maxim Mărturisitorul, Sfântul Ioan Gură de Aur sau Simeon Noul Teolog, toți afirmă că Hristos este Chipul lui Dumnezeu și omul chipul lui Hristos, că, adică omul este chip al Chipului. „Peste toate a plăsmuit... pe om, ființa cea mai măreață și mai aleasă, chip al icoanei Lui „⁵. „Prin urmare după cum spune Sfântul Apostol Pavel, Adam «este chip al Celui ce avea să vină», (Rom. 5, 14) pentru că Logosul, Creatorul tuturor lucrurilor a prefigurat în El iconomia mântuirii neamului omenesc care urma să vină prin Fiul Omului”⁶.

„Să înțelegem că, dacă Dumnezeu-Fiul, cel unul născut, a făcut pe om «după chipul lui Dumnezeu», atunci nu trebuie să mai facem nici o deosebire între dumnezeirea Tatălui și a Fiului întrucât Sfânta Scriptură numește Dumnezeu și pe unul și pe celălalt, Cel care a făcut pe om și Cel după chipul Căruia a fost făcut”⁷.

„Doar chiar dintru-nceput, așa a fost adusă firea omului pe lume, pentru ca prin minte și voință să ajungă făptură nouă, judecata minții de aceea ni s-a dat, ca să putem cunoaște pe Hristos, voința, ca să ne avântăm spre El, iar aducerea aminte, pentru a-L purta în noi, toate acestea așa fiind rânduite din pricină că El a fost modelul după care s-au zidit toate făpturile. Căci nu Adam cel vechi a fost model pentru Adam cel Nou, ci cel vechi a fost luat după chipul Celui nou „⁸

Astfel, Sfinții Părinți sunt aliniați cu privire la faptul că Arhetipul omului religios este Hristos și că prin faptul că Adam „a fost creat după chipul lui Hristos” înțelegem că el trebuia să ajungă la asemănarea cu Dumnezeu⁹. După căderea protopărinților, acest lucru nu mai era posibil, însă acest lucru s-a schimbat, realizându-se și împlinindu-se în Noul Adam prin „*intrarea în lume a Celui întâi născut*” (Evr. 1,6)¹⁰.

Sfântului Maxim Mărturisitorul susține explicit acest adevăr atunci când se adresează lui Talasie: „Aceasta este taina cea mare și ascunsă; aceasta este ținta fericită pentru care s-au întemeiat toate; acesta este scopul dumnezeiesc gândit mai înainte de începutul lucrurilor, pe care definindu-l spunem că este ținta finală mai înainte gândită, pentru care sunt toate, iar ea

⁵ Sfântul Clement Romanul, *Epistola către Corinteni*, în PSB vol. 1, Ed. IBMBOR, București, 1979, p. 63

⁶ Irenaeus, *Against Heresies*, în *Ante-Nicene Fathers*, Volume 1, *The Apostolic Fathers, Justin Martyr, Irenaeus*, Edited by Alexander Roberts, D. D. & James Donaldson, LL. D., p. 455

⁷ Sfântul Grigorie de Nyssa, *Despre facerea omului*, în PSB vol. 30, Ed. IBMBOR, 1998, p. 48

⁸ Sfântul Nicolae Cabasila, *Despre viața în Hristos*, Ed. IBMBOR, București, 2001, p. 195-196

⁹ *Ibidem*

¹⁰ Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, în *Filocalia sfintelor nevoițe ale desăvârșirii*, vol. III, Editura Humanitas, București, 1999, p. 303

pentru niciuna. Spre această țintă (spre unirea ipostatică a naturii divine și umane, spre Hristos) privind, a adus Dumnezeu la existență ființele lucrurilor”¹¹.

Astfel, inerența religiozității omului se descoperă în Hristos. În Persoana Fiului lui Dumnezeu se descoperă taina lui Dumnezeu și taina omului „*El ne-a făcut cunoscută taina voii Sale*” (Efes. 1, 9; 3, 3, 9)¹².

Cele afirmate mai sus cer o asumare reală a vocației misionare care rezultă din caracter religios al omului. Putem afirma chiar că ontologia omului este una misionară. „În virtutea zidiri lui după chipul Sfintei Treimi omul este o ființă personală deschisă spre comunicare și comuniune. Este creat să iasă în întâmpinarea celuilalt și să depășească naturalul spre a da un răspuns creator la chemarea divină. Responsabilitatea apostolică se fundamentează hristologic prin revelarea creației omului după chipul lui Hristos. Hristos este Trimisul prin excelență, în consecință fiecare om este trimis în lume pentru a împlini voia lui Dumnezeu. Constituția lui este una misionară sau apostolică. Misiunea omului se face la modul lui Hristos și în lumina Sfintei Treimi”¹³.

Unul din termenii favoriți cu care Iisus Hristos obișnuia să se numească pe Sine era acela de Fiul Omului, care arată că Fiul lui Dumnezeu și-a asumat întreaga umanitate, cu tot ce ține de materialitatea ei. De aceea pentru cel ce este „chipul Fiului Omului” misiunea nu înseamnă a căuta un element sau altul din materialitatea noastră pentru a fi salvat, ci transformarea timpului prezent și a societății și a întregii materii într-un alt mod și după o altă dinamică¹⁴. În acest proces omul învață despre sine că este responsabil pentru toată creația și că trebuie să împlinească o importantă misiune față de aceasta, aceea de a o împăca cu sine și cu Dumnezeu.

Pentru un creștin ortodox, religiozitatea implică participarea activă în viața Bisericii Ortodoxe și respectarea învățăturilor și practicilor acesteia. Aceasta poate include participarea la slujbele divine (Sfânta Liturghie, slujbele de sărbători și alte slujbe), rugăciunea personală și comunitară, studiul Scripturii și a scrierilor patristice, împărtășirea cu Sfintele Taine (Botez, Împărtășanie, Mirungere etc.), postul, faptele de milostenie și implicarea în viața comunității.

Religiozitatea ortodoxă este profund legată de tradiția și moștenirea bisericească, care include Sfânta Liturghie, cultul Sfintelor icoane, practicarea rugăciunii inimii (rugăciunea lui Iisus), cinstirea sfinților și a Maicii Domnului și respectarea tradițiilor și canoanelor bisericești.

¹¹ *Ibidem*, p. 304

¹² Panayotis Nellas, *op.cit.*, p. 8

¹³ Cristian Sonea, „Omul, Chipul lui Hristos și trimiterea lui în lume pentru propovăduirea evangheliei”, p. 159

¹⁴ Panayotis Nellas, *op.cit.*, p. 8

Pentru un creștin ortodox, religiozitatea nu este doar o activitate externă, ci implică și o relație personală și interioară cu Dumnezeu. Este o căutare a sfințeniei și a uniunii cu Dumnezeu prin Hristos, și o călăuză pentru trăirea unei vieți pline de dragoste, virtute și pocăință.

Religiozitatea creștinului oferă și un cadru pentru comuniunea cu ceilalți credincioși prin participarea la slujbe și prin implicarea în viața comunității bisericești. De asemenea, promovează valorile creștine precum iubirea, mila, smerenia și unitatea.

Pseudo-religiozitatea se referă la credințele sau practicile care imită sau pretind că sunt religii, dar care nu respectă în totalitate sau deloc principiile și tradițiile religioase stabilite. Aceste practici pot fi considerate „pseudo” pentru că nu sunt bazate pe o credință sau o tradiție autentică, ci mai degrabă pe idei sau filozofii inventate sau reinterpretate de către liderii sau fondatorii lor.

Unele exemple de pseudo-religii pot include:

- Credințele New Age, care implică o combinație de tradiții spirituale și filozofice, dar care nu au o bază religioasă stabilită și nu urmează tradițiile religioase convenționale.
- Cultele destructive, care implică grupuri de oameni care urmează un lider carismatic și care adoptă practici religioase în care se pune accentul pe controlul mental și emoțional și pe manipularea membrilor.
- Credințele conspiraționiste, care implică idei și teorii ale conspirației privind religia și spiritualitatea, cum ar fi ideea că o organizație secretă controlează lumea și că oamenii trebuie să se unească pentru a lupta împotriva acesteia.

Este important să se recunoască că pseudo-religiile pot fi dăunătoare pentru indivizi și societate, deoarece pot promova idei periculoase și pot manipula oamenii pentru a-și atinge propriile obiective.

O caracteristică comună tuturor religiilor este să creadă și să-L adore pe Dumnezeu. Creștinismul arată că Dumnezeu este Creatorul lumii, totul este în sarcina lui Dumnezeu care controlează vântul și norii și care stăpânește viața și moartea. Dumnezeu este atât de puternic încât el este peste tot și nu face niciodată o greșeală. Toate pseudo-religiile „împrumută” conceptul de „Dumnezeu” de la religii, în general, și de la creștinism în special și, odată ce acesta este folosit de pseudo-religii, îl vor manipula, distorsiona și schimba. Astfel, Dumnezeu este folosit de pseudo-religii pentru a-i amenința și a-i controla pe credincioși¹⁵.

¹⁵ Z. M. Chen; X. L. Zhang, *The truth of pseudo religions*. Contemporary World Press, Beijing, 2001

De asemenea, de multe ori, Dumnezeu este substituit cu lideri pseudo-religiilor. În creștinism, liderul și Capul Bisericii este Mântuitorul Hristos și nu o anumită persoană; se face o diferență clară între om și Dumnezeu. Scopul ultim al creștinului este să ajungă la asemănarea cu Dumnezeu, nu a fi Dumnezeu însuși. De cealaltă parte, liderii pseudo-religiilor susțin întotdeauna că ei sunt dumnezei vii, „reîncarnarea lui Iisus” și sunt „Stăpânii universului”. Este ușor de observat că pseudo-religiile sunt religii false care fură și distorsionează conceptul de Dumnezeu și sunt acoperite cu „haina religioasă” pentru a pretinde că sunt religii.

Jim Jones, liderul „Templului Popoarelor” este un exemplu viu care se pretinde a fi „Dumnezeu”, „Tatăl” și „Domnul” credincioșilor¹⁶; fostul liderul cultului japonez Aum, Shoko Asahara, spune că este „Salvatorul” omenirii¹⁷; Ji Sanbao, conducătorul grupării „Mentuhui” se pretinde „Hristosul trimis de Dumnezeu”¹⁸; Li Hongzhi susține că el este „Domnul puternic” în univers și este „regele regilor”¹⁹.

Liderii tuturor pseudo-religiilor se pretind dumnezei cu scopul de a consolida fundamentul credinței. Cu toate acestea, conceptul lor de „Dumnezeu” este furat, plagiat și înlocuit de cel din religiile tradiționale, astfel încât un fapt incontestabil este că conceptul de „Dumnezeu” este creat de religiile tradiționale. În timp ce creștinismul crede într-un Dumnezeu creator al lumii, Mântuitor prin venirea Fiului lui Dumnezeu, Logosul întrupat și Sfințitor prin împărtășirea harului mântuitor, în cadrul pseudo-religiilor, divinitatea este „furată” de liderii lor. Ei manipulează complet semnificațiile lui Dumnezeu și pretind nesăbuit că sunt „Dumnezeu”, „Mântuitor”, „Domnul”, „Regele regilor”, etc.

„Sentimentul religios” este distorsionat și el de pseudo-religii față de cel pe care îl regăsim în creștinism. Sentimentul religios se referă la o experiență creștinului după înțelegerea revelației divine, participarea la cultul bisericii, împărtășirea cu Sfintele Taine și experimentarea unei atmosfere religioase autentice. Emoția apare pe baza credinței lui Dumnezeu și a credinței religioase și este o manifestare a conștiinței religioase a credincioșilor, o reflectare a conștiinței religioase în emoție și este un sentiment interior sau o experiență directă a credincioșilor față de Dumnezeu. Căile de exprimare a emoțiilor religioase sunt în principal sentimentul de dependență, recunoștință, vinovăție, rușine, pace, satisfacție și uneori de teamă. Aceste emoții pot fi pozitive, cum ar fi admirația, recunoștința

¹⁶ Elizabeth Jean Nelson, *Jim Jones and the Peoples Temple A Case Study in the Rhetoric of Ultimate Commitment*, University of Wisconsin, Madison, 1980, p. 16

¹⁷ Jonathan Matusitz, *Symbolism in Terrorism: Motivation, Communication, and Behavior*, Rowman & Littlefield Publishers, Washington, 2014, p. 142

¹⁸ Daniel H. Bays, *A New History of Christianity in China*, Wiley, Hoboken, 2011

¹⁹ Norah Piehl, *Cults*, Greenhaven Publishing LLC, New York, 2012, p. 99

și altele; ele pot fi, de asemenea, negative și pasive, cum ar fi frica, dependența, și altele. Cu alte cuvinte, sentimentele religioase determină stabilirea unei comunicări cu Dumnezeu și consolidarea unei relații creatura-Creator.

Din această perspectivă, pseudo-religiile sunt interesate de a exploata sentimentele religioase pentru scopurile lor. Trăind într-un mediu natural uneori nefavorabil, omenirea primitivă trebuia să se confrunte cu cutremure puternice, erupții vulcanice uriașe, inundații furioase și fiare bântuitoare, ceea ce le amenința grav supraviețuirea și securitatea și îi făcea să se teamă. Teamă cu care se confruntă omul în general nu este temporară, accidentală și individuală, ci este frecventă și repetitivă. Această teamă prezentă chiar și în contextul dezvoltării tehnologice de astăzi. Această teamă pentru pericol de viață este un instinct adânc înrădăcinat în subconștientul uman și vine din nevoia ca orice viață să fie protejată.

Liderii pseudo-religiilor sunt foarte conștienți de faptul că oamenii au tendința de a venera o divinitate care să îi apere de toate pericolele lumii. Sentimentele religioase joacă un rol esențial și fundamental în formarea și aprofundarea credinței religioase, stabilirea, comunicarea și consolidarea spiritualității. În acest context, iau naștere pseudo-organizații religioase care recrutează credincioși în virtutea sentimentelor religioase pentru a dezvolta organizații pseudo-religioase. Una din practicile pseudo-religiilor este răspândirea terorii, unele dintre ele pretinzând distrugerea pământului sau distrugerea omenirii pentru a-i face pe oameni să se teamă și să caute protecția la liderii acestor grupări. Pe de altă parte, ei profită de această ocazie pentru a pretinde și a promite că sunt dumnezei și că numai ei pot salva omenirea și că își pot proteja credincioșii prin calități magice și putere supranaturală, astfel încât să declanșeze nevoile de dependență ale credincioșilor²⁰.

Noile mișcări religioase au proliferat sentimente pseudo-religioase cât mai diverse în societatea contemporană. „Tânărul de astăzi din România și în mod special cel cu preocupări intelectuale este tentat de «oferta» noilor mișcări religioase și pseudo-religioase, pentru că reprezintă ceva nou și exotic pentru el. Educația atee primită în familie i-a creat anumite reflexe și o anumită rezervă față de Biserică și învățătura ei. În același timp, el percepe «tradiționalul» într-un sens peiorativ, ca ceva desuet și inacceptabil. Prin urmare, curiozitatea inerentă vârstei, «incompatibilitatea» învățăturii Bisericii cu educația și convingerile sale,

²⁰ ZHANG Yu-ding, TAN Yu-xin, LIU Qi-zhen, „What Does Pseudo Religion Steal From Traditional Religion Psychologically”, in *Journal of Literature and Art Studies*, September 2017, Vol. 7, No. 9, pp. 1169-1176

dublate de o anumită «sete» spirituală nativă, îi stimulează în mod deosebit tentația spre o nouă formă de religiozitate»²¹.

Fenomenul secularizării a fost identificat ca fiind direct responsabil de unele mutații și transformări sociale importante, între care cele mai însemnate sunt *desacralizarea lumii*, tot mai afirmată inclusiv de către științele sociale și concretizată prin respingerea sau reinterpretarea rolului religiei, respectiv prin marginalizarea ei; *scindarea realității în două părți distincte* aflate în contrast, cea religioasă și cea non-religioasă; *o profundă laicizare a societății* tradusă prin autonomizarea diferitelor câmpuri ale socialului în raport cu realitatea religioasă; *creșterea ofertei în materie religioasă* și încurajarea unei situații de liberă concurență între religios și pseudo-religios²².

Incapabil de a-L înlocui pe Hristos, „Calea, Adevărul și Viața” (Ioan 14, 6), cu un alt adevăr absolut, secularismul a condus la o reinterpretare a mesajului religios și, implicit, la o *explozie* de secte și mișcări religioase, care se întrec în a demonstra omului contemporan care sunt scopul și sensul vieții. Multe dintre aceste entități pseudo-religioase au apărut în Occidentul secularizat, acolo unde *omul temerar*, extaziat de libertatea și drepturile pe care post-post-modernismul i le-a oferit, și-a inventat propriul Dumnezeu. Îndeobște, în literatura de specialitate, s-a remarcat această trecere de la concepția unui Dumnezeu impersonal, înțeles ca forță sau *principiu*, la un ateism care dovedește nuanțe violente și care încurajează rapida mediatizare a oricărei contestații la adresa existenței lui Dumnezeu Treimic²³.

Individualismul și indiferentismul religios, secularismul și globalizarea, *comercializarea* adevărului religios și afirmarea unor pseudo-religii sunt doar câteva dintre provocările și obstacolele pe care misionarul ortodox de azi trebuie să le înfrunte și să le biruiască. Pentru fiecare dintre aceste provocări, însă, trebuie identificate o soluție, o îndrumare, un mesaj pe care Biserica îl poate transmite omului post-post-modern.

Religiozitatea se referă la angajamentul, credințele, practicile și experiențele spirituale ale unei persoane în cadrul credinței revelate. Este caracterizată de o relație profundă și autentică cu divinitatea, respectarea valorilor și normelor religioase, și implicarea activă în ritualuri și comunitatea religioasă.

²¹ Nicolae Achimescu, *Noile Mișcări Religioase*, Editura Limes, Cluj Napoca, 2002, p. 8; Nicu Gavriluță, *Mișcări religioase orientale*, Editura Provopress, București, 2006, p. 44

²² Laurențiu TĂNASE, „Secularizarea și mutațiile religiosului în modernitatea târzie”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”*, anul II (2002), Ed. Universității din București, pp. 256-257.

²³ Pr. David Pestroiu, „Repere misionare privind unitatea eclezială în fața proliferării ideologiilor doctrinare eterodoxe în modernitatea românească târzie”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”*, anul XVIII (2018), București, p. 41.

Pe de altă parte, pseudo-religiozitatea se referă la aparența sau simularea religiozității, în absența unor tradiții religioase bine stabilite sau în cadrul unor grupuri care adoptă practici sau credințe non-convenționale. Pseudo-religiozitatea poate implica înșelăciune sau manipulare, unde liderii sau fondatorii pot promova idei nejustificate, utopii false sau exploatarea emoțională a aderenților.

Religiozitatea este susținută de Sfânta Scriptură, învățături și tradiții care sunt transmise de-a lungul generațiilor. Are o bază culturală și istorică solidă și poate oferi o structură morală și spirituală coerentă pentru cei care o practică. Pe de altă parte, pseudo-religiozitatea poate fi caracterizată de absența unei fundații solide, lipsa unei autorități spirituale sau a unei tradiții recunoscute și poate fi mai susceptibilă la derapaje, abuzuri sau distorsiuni.

Este important să facem diferența între religiozitatea autentică și pseudo-religiozitate pentru a ne asigura că suntem angajați în practici și credințe care sunt fundamentate, respectuoase și aduc valoare spirituală și morală în viața noastră.

Într-o lume dominată tot mai mult de lupta pentru acumularea de bunuri materiale, în care tentația consumului a căpătat consistența și constanța unui loc comun, omul este constrâns să se conformeze valorilor economice și materiale – productivitate, eficiență, consum, bunuri; astfel, omul se auto-condamnează la marginalizare și se pune în situația de a fi repudiat de comunitatea socială sau profesională din care face parte. Pentru a fi asemenea celorlalți oameni și asemenea societății, omul lumii globale și postmoderne trebuie, în primul rând, să fie eficient și productiv din punct de vedere economic, pentru a avea acces la bunuri și servicii la un nivel minim acceptat social. Omul cu cea mai bună poziție socială va fi cel care va reuși să își transforme forța de muncă, creativitatea și inteligența în bunuri materiale și bogăție personală – idealul secular incontestabil al unei lumi blocate pe orizontala existenței pământești. Ca o ironie a istoriei, din simbioza indestructibilă dintre răscumpărare și munca eficientă, clamată de puritanii englezi separatiști de la sfârșitul secolului al XVI-lea, a rămas pentru urmașii lor postmoderni doar ideea productivității cuantificate în profit, renunțând nu doar la certitudinea răscumpărării, ci și la ideea de soteriologie.

Deși accesul la bunuri materiale și posesia lor este capabil să genereze satisfacții majore pentru indivizi și familiile lor și să confere autoritate și prestigiu în societate, viața însăși dovedește că bogăția nu este suficientă, că ea „acoperă” doar o parte – cea pământească, telurică, decăzută – a ființei umane. Restul, dimensiunea spirituală, rămâne „neacoperită”, abandonată, uitată, pentru că omul preferă să uite de profunzimea sa, de chemarea continuă și de vocația neîntreruptă la comuniunea cu divinitatea, cu prețul înstrăinării. Acest preț poate fi

foarte mare, mergând până la punctul în care poate crea complet dezechilibrul existenței individuale.

Astfel, rolul Bisericii împotriva alienării pseudo-religioase a postmodernității rămâne un fapt. Ea este singura instituție capabilă să ofere soluții anti-alienare omului, care are nevoie de ele mai mult ca oricând; numai Biserica poate îndrepta spre autenticitate și Adevăr, acolo unde căutările omului cresc în echilibru. Ca urmare, Biserica – altfel percepută tot mai mult ca una dintre instituțiile societății globale – poate reveni în contemporaneitate, forțând limitele reduționiste impuse de secularismul postmodern, odată ce își va asuma condiția de minoritate și de diasporă activă spiritual, moral, social și cultural, într-un mediu religios și ideologic pluralist, în spiritul creștinismului mărturisitor și apologet din epoca pre-constantină.

II. Omul – cununa creației dumnezeiești – între păgânism și neopăgânism. Repere fundamentale

Dacă dorim să explorăm de ce omul este cununa creației lui Dumnezeu, trebuie să înțelegem ce este o ființă umană. Două viziuni ale umanității sunt predominante în lumea noastră contemporană.

Această primă viziune este materialistă. Pentru materialist, realitatea este doar ceea ce poate fi perceput cu ajutorul simțurilor noastre, fie acum, fie prin intermediul unor potențiale descoperiri viitoare. Prin urmare, o ființă umană este pur și simplu o viață biologică, un animal și un accident al evoluției. Trebuie menționat că descoperirile științifice despre ființa umană nu sunt problematice pentru creștinii ortodocși. Problema constă în reducerea viziunii noastre asupra persoanei umane doar la ceea ce a fost descoperit prin metoda științifică. O astfel de viziune îngustă este în mod clar ateistă.

A doua viziune este platonistă. Gândirea platonistă și neoplatonistă a predominat în civilizația elenistică și elenistă, înainte de apariția creștinismului. Pe de o parte, ea făcea parte din „sămânța cuvântului”, pentru a-l cita pe Sfântul Iustin Martirul, care a pregătit civilizația romană pentru evanghelizarea lor. Cu toate acestea, multe dintre ereziile antice și-au găsit rădăcina și în filosofia greacă. Unul dintre conceptele centrale ale gândirii platonice este dualismul, care împarte realitatea în spirit și materie.

Mai mult, în timp ce spiritul este bun, materia este rea. În ceea ce privește persoana umană- sufletul este bun, iar corpul este rău. Corpul este văzut ca o închisoare a sufletului. Din acest motiv, în Grecia Antică și în Imperiul Roman găsiți extreme în comportamentul moral: fie hedonism extrem, fie ascetism extrem. Ambele părți își justificau comportamentul

prin faptul că trupul era în întregime rău. Din păcate, acest dualism încă mai prevalează. Una dintre învățăturile centrale ale protestantismului clasic este aceea că, atunci când Adam și Eva au păcătuit, căderea lor a constituit o pierdere atât a chipului lui Dumnezeu, cât și a asemănării cu care au fost creați. Astfel, găsim această idee a depravării totale a omului. Omenirea nu poate face decât răutăți. Orice bunătate care se găsește într-o persoană rezultă dintr-un har irezistibil acordat de divinitate. Această linie de gândire a reînviat, de asemenea, conceptul păgân de soartă – potrivit căruia evenimentele, chiar și mântuirea sau damnarea noastră erau predestinate de Dumnezeu. Mântuirea noastră nu necesită cooperarea noastră, ci mai degrabă Dumnezeu i-a ales pe unii pentru mântuire și pe alții pentru condamnare.

Putem vedea că o persoană crescută cu o înțelegere protestantă clasică a persoanei umane – fie în mod conștient, fie în subconștient, care apoi este educată într-un mediu dominat de materialismul ateu, își va construi o viziune foarte distorsionată a persoanei umane. Este atunci o surpriză faptul că societatea noastră contemporană prețuiește bogăția, puterea și plăcerea mai presus de orice și că omul contemporan este atras de neopăgânism? Mai mult decât atât, mai este oare o surpriză faptul că apreciem ființele umane în funcție de funcționalitatea lor percepută? Dacă viziunea noastră asupra umanității este astfel distorsionată, cu siguranță că și etica noastră va fi distorsionată. Când lucrurile stau astfel, cum ne putem raporta la Dumnezeu și cum putem să nu avem o înțelegere distorsionată a lui Dumnezeu, dacă modul în care ne înțelegem pe noi înșine este atât de distorsionat?

Viziunea creștin ortodoxă asupra omului începe cu Mântuitorul Iisus Hristos. În Simbolul de Credință, mărturisim că toate lucrurile au luat ființă sau au fost făcute prin El. În primul capitol al Facerii, când Dumnezeu creează, El „spune”, ceea ce simbolizează faptul că Dumnezeu Își trimite Cuvântul Său, Care este Iisus Hristos. Creația lui Dumnezeu este bună, iar când este creat omul, Dumnezeu spune: „Să facem pe om după chipul nostru, după asemănarea noastră. Să stăpânească peste peștii din mare, peste păsările cerului, peste vite și peste tot pământul. Așa a făcut Dumnezeu pe om; după chipul lui Dumnezeu l-a făcut; bărbat și femeie i-a făcut”. (Facere 1, 26-27).

Cu alte cuvinte, prin Iisus Hristos, ființele umane sunt create după chipul și asemănarea lui Dumnezeu și li s-a dat stăpânire asupra pământului și a restului creației. Ce înseamnă că suntem creați după chipul și asemănarea lui Dumnezeu? Este interesant de observat că imaginea este desemnată prin εἰκόνα, din care derivă cuvântul icoană. Asemănare în greacă este ὁμοίωσις, care are o asemănare cu cuvântul ὁμοούσιον (co-esențial, consubstanțial, „unul în esență”). Ei nu înseamnă exact același lucru, dar termenii sunt înrudiți.

Sfântul Vasile cel Mare, comentând acest lucru, scrie: „prin creația noastră avem primul (chipul), iar prin libera noastră alegere îl construim pe al doilea (asemănarea). În structura noastră inițială co-originează și există devenirea noastră după chipul lui Dumnezeu. Prin libera alegere suntem conformați cu ceea ce este după asemănarea lui Dumnezeu.... El ne-a făcut cu puterea de a deveni asemenea lui Dumnezeu. Și, dându-ne puterea de a deveni asemenea lui Dumnezeu, să fim artizani ai asemănării cu Dumnezeu, astfel încât răsplata pentru această lucrare să fie a noastră. Eu am ceea ce este după chipul lui Dumnezeu fiind o ființă rațională, dar devin după chipul lui Dumnezeu devenind creștin. cum ajungem să fim după chipul și asemănarea lui Dumnezeu? Prin intermediul Evangheliilor. Ce este creștinismul? Asemănarea cu Dumnezeu în măsura în care este posibil pentru natura umană. Dacă ți se arată că ești creștin, grăbește-te să devii asemenea lui Dumnezeu, îmbracă-te în Hristos”²⁴.

În ziua în care a fost făcut omul, citim de asemenea: „Dumnezeu a văzut tot ce făcuse și, într-adevăr, era foarte bun”. (Gen. 1:31) Regele David, contemplând crearea omului de către Dumnezeu, se întreabă: „Ce este omul, de Te gândești la el? Sau fiul omului, de îl vizitezi Tu? Tu l-ai făcut puțin mai prejos decât îngerii, l-ai încununat cu slavă și cu cinste și l-ai pus peste lucrările mâinilor Tale”. (Ps. 8, 4-6) Sfântul Grigorie Teologul îl descrie pe om ca fiind un suflet noetic și Chipul lui Dumnezeu, un fel de a doua lume, un nou Înger, Împărat al tuturor pe pământ, dar supus Împăratului de sus; pământesc și ceresc; vremelnic și totuși nemuritor; vizibil și totuși noetic, „o făptură vie formată aici și apoi mutată în altă parte; și, pentru a completa misterul, divinizat prin înclinarea sa către Dumnezeu. Căci la aceasta, cred eu, tinde acea Lumină a Adevărului pe care noi aici o posedăm doar cu măsură, ca să vedem și să trăim deopotrivă splendoarea lui Dumnezeu, care este vrednică de Cel care ne-a făcut și ne va reface din nou după o manieră mai înaltă”²⁵. În lucrarea sa, Taina credinței, mitropolitul Hilarion Alfeyev scrie: „ființele umane sunt coroana creației, vârful actelor creatoare ale Sfintei Treimi”²⁶.

În al doilea capitol al Genezei, ni se spune: „Dumnezeu l-a făcut pe om din țărâna pământului și a suflat în fața lui suflare de viață; și omul s-a făcut suflet viu”. (Facere. 2,7) Sfântul Ioan Damaschinul este ferm convins că trupul și sufletul au fost formate în același timp. O astfel de învățătură se opune filozofiei platoniciene care vede trupul ca pe o

²⁴ Saint Basil the Great, *On the Human Condition*, St Vladimirs Seminary Press, Yonkers, 2005, p. 44-45

²⁵ Saint Gregory the Theologian, *Oration 38: On the Theophany*, 11, in *Nicene and Post-Nicene Fathers*, Second Series, Vol. 7. Edited by Philip Schaff and Henry Wace, Christian Literature Publishing Co., Buffalo, 1894, p. 348

²⁶ Metropolitan Hilarion Alfeyev, *The Mystery of Faith: An Introduction to the Teaching and Spirituality of the Orthodox Church*, Darton Longman & Todd Ltd, London, 2004, p. 58

închisoare a sufletului. Tradiția vedică și budistă, la fel ca și mormonii, susțin că sufletul preexistă trupului. Astfel, reîncarnarea este o credință centrală pentru hinduși și budiști. Cu toate acestea, Biserica Ortodoxă a respins întotdeauna reîncarnarea, deoarece neagă un adevăr fundamental, și anume că o persoană umană este trup și suflet.

Pentru a rezuma: ca persoane umane, suntem trup și suflet, creați după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, creați buni, creați pentru a stăpâni întregul pământ, creați bărbat și femeie, creați cu o voință liberă, creați cu porunca de a fi roditori și de a ne înmulți și cu porunca de a fi ascultători de Dumnezeu. Dumnezeu stabilește o singură poruncă, aceea de a nu mânca din fructul din pomul cunoașterii binelui și răului. (Facere. 2,17) L-a așezat pe Adam în grădină, unde s-a bucurat de nemurire și de armonie cu Dumnezeu și cu creația. Eva vine de la Adam pentru ca acesta să nu fie singur și astfel a existat și o armonie totală în cadrul umanității. Părinții ne învață că Dumnezeu nu l-a creat pe om din necesitate, ci din înșăși bunătatea și iubirea Sa și pentru ca noi să ne împărtășim de viața Lui.

Hristos este măsura tuturor lucrurilor, atât a celor divine, cât și a celor umane. De la Înălțarea Sa, natura noastră umană a fost ridicată la dreapta lui Dumnezeu Tatăl. Acest lucru este clar exprimat în imnurile pentru sărbătoarea Înălțării, dintre care unul proclamă: „Înălțarea Domnului: „Nedespărțindu-te de la sânul Tatălui, Preasfinte Iisuse, și după ce ai trăit pe pământ ca un om, astăzi ai fost luat în slavă de pe Muntele Măslinilor. Și după ce ai înălțat firea noastră căzută prin mila Ta, ai așezat-o împreună cu Tatăl. De aceea, rânduielele cerești ale celor fără de trup au rămas uimite de minune și au rămas înmărmurite și înmărmurite. Au fost cuprinși de cutremur și au mărit dragostea Ta pentru omenire”²⁷. Scopul lui Dumnezeu pentru omenire se vede în unirea naturii noastre umane cu Persoana divină a lui Iisus Hristos, a doua Persoană a Sfintei Treimi, prin ridicarea ei la dreapta Tatălui. Sfântul Atanasie cel Mare spune că Dumnezeu s-a făcut om pentru ca noi să fim făcuți dumnezei. De asemenea, tot ceea ce este Hristos prin natura Sa, putem deveni și noi prin har. Astfel, Sfântul Pavel scrie că răscumpărarea noastră în Hristos a avut loc pentru ca noi să primim adopția de fii și astfel să fim moștenitori ai lui Dumnezeu prin Hristos. (Gal. 4:4-7)²⁸.

Mântuitorul a spune: „u am venit ca viață să aibă și din belșug să aibă”. (Ioan 10, 10) La Paște, noi proclamăm mereu și mereu că Hristos a călcat în picioare moartea și a dăruit viață chiar și celor din morminte. Moartea este rezultatul păcatului, așa cum se arată în Facere (Facere 2, 16-17). Sfântul Pavel scrie: „după cum printr-un singur om a intrat păcatul în lume

²⁷ Vecernia la praznicul Înălțării, „Slavă...” stihira la Doamne, strigat-am.

²⁸ Christopher Veniamin, *The Orthodox Understanding of Salvation: „Theosis” in Scripture and Tradition*, Mount Thabor Publishing, Dalton, 2016, pp. 15-16

și prin păcat a intrat moartea; și astfel moartea a trecut asupra tuturor oamenilor, pentru că toți au păcătuit”. (Rom. 5, 12) Legând moartea de păcat, Scriptura condamnă crima și sinuciderea și deplânge moartea. Ceea ce este conform voinței lui Dumnezeu poartă viață.

Sintagma „Omul este cununa creației lui Dumnezeu” exprimă în general ideea că omul este considerat punctul culminant al creației divine în cadrul învățaturii noastre ortodoxe. Aceasta implică că omul este cea mai înaltă formă de viață creată de Dumnezeu fiind înzestrat cu rațiune, conștiință și libera voință.

Omul este considerat creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu și i s-a dat stăpânire asupra creației. Această afirmație subliniază demnitatea și responsabilitatea omului în fața divinității și a lumii în care trăiește, îndemnându-l să acționeze în mod conștient și moral.

Păgânismul se referă la practicile pseudo-religioase inspirate de forme străvechi de credință europeană, cum ar fi cele întâlnite în Roma antică, Grecia, Egipt și țările celtice sau germanice, sau de alte tradiții „indigene” sau „primare”. Păgânismul este o etichetă generală pentru o varietate de tradiții și religii personale individuale, unite de conceptul de sacralitate a naturii. Păgânii pot fi panteiști, politeiști, duoteiști sau animiști, dar rareori sunt monoteiști în sensul celor întâlnite în religiile abrahamice.

Religia „păgână” antică este complexă și adesea simplificată în lucrările, în general fragmentare, ale propriilor adepți. Ea este cunoscută în cele mai multe detalii din datele arheologice. Prin urmare, este esențială o carte sursă precum al doilea volum al lui Beard, North și Price 1998²⁹, care traduce numeroase inscripții și texte manuscrise. Cea mai completă lucrare a unui păgân roman despre propria religie este dialogul lui Cicero *Despre natura zeilor*³⁰.

Dintre numeroasele lucrări de apologetică creștină, pot fi evidențiate câteva: Anonimul către Diognetus, ca o declarație scurtă neobișnuit de emoționantă; Prima Apologie a lui Iustin, ca o apărare timpurie succintă și influentă, cu detalii despre liturgia creștină; Către greci a lui Tatian, ca o explozie împotriva culturii dominante; Apologia lui Tertulian, ca cea mai viguroasă polemică latină împotriva cultului tradițional; și Orașul lui Dumnezeu a lui Augustin, ca lucrare culminantă (deși nu ultima) în tradiția apologetică antică. Toate acestea sunt disponibile online în traduceri scoase din drepturi de autor. Niciuna nu poate fi folosită fără precauție ca un ghid pentru religia tradițională, însă fiecare dintre ele aruncă lumină atât

²⁹ M. Beard, J. North; S. Price, *Religions of Rome*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998

³⁰ Marcus Tullius Cicero, *De natura deorum/ Despre natura zeilor*, Editura: Universitatii Alexandru Ioan Cuza, Iasi, 2016

asupra atitudinilor creștine, cât și asupra celor păgâne. La fel de interesante, din perspectiva filozofică „păgână”, sunt lucrarea lui Porfir Despre abținerea de la uciderea animalelor, care include multe despre religie, precum și despre vegetarianism și declarația unei spiritualități neoplatoniciene din lucrarea Despre mistere a lui Iamblicus.

Păgânismul este un termen generic pentru o serie de tradiții, adesea înrădăcinate în surse europene antice. Acestea sunt legate de peisajul și climatul de la originea lor și au fost reconstruite sau recreate pentru lumea modernă, folosind descoperirile arheologice, folclorul și orice text contemporan încă existent. Păgânismul sunt adesea politeiste sau panteiste și sunt frecvent asociate cu întâlnirea cu sacrul din natură, deși nu în toate cazurile. Există o convenție de a folosi Păgânismul cu P mare pentru păgânismul „occidental” contemporan văzut ca o religie actuală, iar păgânismul cu p mic pentru diferitele tradiții etichetate astfel în trecut. Este important să se facă o distincție între păgânism, așa cum este considerat aici, și alte utilizări ale cuvântului, cum ar fi utilizarea întâlnită în religiile abrahamice, cu accente de idolatrie, imoralitate și ritualuri lipsite de sens.

Uneori, „păgân” este folosit pentru a desemna orice altă religie decât iudaismul, creștinismul sau islamul. Paganismele includ druidismul, Wicca, spiritualitatea zeiței, precum și acele tradiții care încearcă să reconstruiască păgânismele antice, cum ar fi păgânismul modern și Asatru (tradiții nordice), Religio-Romano (roman), Helenismos (grec), Kemeticismul (egiptean) și formele contemporane de animism și șamanism. În cele ce urmează se consideră că păgânismul, deși se bazează pe elemente din ceea ce se cunoaște despre păgânismele antice, este în esență de origine recentă, recreată sau reconstruită, mai degrabă decât să fie „vechea religie”, anterioară creștinismului, așa cum se afirmă uneori.

Istoricii, în special Ronald Hutton, au arătat că există puține sau deloc dovezi care să susțină ideea unei tradiții continue, care a supraviețuit în subteran în timpul secolelor creștine din Europa³¹. În plus, păgânismul este tipic pentru o nouă formă de religiozitate contemporană, diferită de formatul „religiilor” tradiționale care au existat timp de mii de ani, în special de conceptul de „religie” derivat din creștinism. Așadar, păgânismul nu se referă în mod central la „credințe” sau „credință”, cu excepția unor tradiții păgâne reconstruite, ci se bazează pe experiența personală și pe o viziune generală asupra vieții. Există aspecte ale vechilor tradiții europene care acum ar fi respinse, cum ar fi sacrificiile de animale.

În ceea ce privește păgânismul antic, acesta se referă la modul de viață al popoarelor vorbitoare de limbă germanică precreștine din cea mai mare parte a Europei de Nord și de

³¹ Ronald Hutton, *Pagan Britain*, Oxford University Press, Oxford, 2014

Vest, din Epoca Fierului și până la convertire; cum ar fi anglo-saxonii, francii, goții și nordicii. Aceste culturi păgâne antice au dispărut, astfel încât astăzi nu mai există etnici păgâni. Căile sunt reconstruite încet-încet de mici comunități de entuziaști din ceea ce se poate ști despre originale și s-ar putea ca în câteva generații să existe din nou comunități păgâne vii. Nu există o listă de doctrine la care trebuie să se consimtă, iar păgânii pot avea o varietate de credințe. Depinde de fiecare individ în parte. Această nouă formă de religiozitate a fost descrisă de Paul Heelas³² și de alții ca fiind „revoluția spirituală”, o „întoarcere subiectivă” de la religia organizată, autoritățile externe, o divinitate teistă „acolo afară” la o formă mai lejeră de spiritualitate care este personală și nedogmatică. Individul poate prelua în mod eclectic elemente dintr-o varietate de tradiții și uneori îi auzim pe păgâni vorbind, de exemplu, despre „karma”. Ar putea fi descrisă ca „i-religie”, unde „i” înseamnă individual, interactiv, informație și internet.

Omul este cea mai înaltă formă de viață creată de Dumnezeu și este înzestrat cu rațiune, conștiință și libertate. Conform învățaturii creștine, omul este creat „după chipul și asemănarea lui Dumnezeu” și i s-a dat stăpânire asupra creației. Această afirmație subliniază demnitatea și responsabilitatea omului în fața Creatorului și a lumii în care trăiește. Aceasta încurajează pe om să își folosească darurile intelectuale și morale pentru a dobândi mântuirea.

Învățătura ortodoxă despre om se află în totală contradicție cu neopăgânismul atât de mult promovat astăzi. Am văzut că neopăgânismul se referă la grupuri pseudo-spirituale și care se inspiră din tradițiile și practicile religioase păgâne pre-creștine. Aceste mișcări pot include venerarea zeilor și zețelor naturii, conexiunea cu ciclurile naturii și reînvierea tradițiilor și mitologiilor vechi.

Pericolul neopăgânismului pentru omul privit ca o cunună a creației lui Dumnezeu poate îmbrăca mai multe forme

Potențialul pentru dezinformare: Unele mișcări neopăgâne pot să ofere interpretări incorecte sau distorsionate ale tradițiilor istorice. Aceasta ar putea duce la o înțelegere greșită a culturilor și religiilor pre-creștine.

Impactul asupra valorilor sociale și morale: Datorită diferențelor lor față de Ortodoxie și a valorilor societății contemporane, unele mișcări neopăgâne reprezintă o amenințare la adresa valorilor tradiționale sau morale.

³² Paul Heelas; Linda Woodhead, *The Spiritual Revolution: Why Religion is Giving Way to Spirituality*, Wiley-Blackwell, London, 2005

Riscuri culturale: Dacă mișcările neopăgâne încearcă să preia sau să interpreteze în mod necorespunzător aspecte ale tradițiilor culturale sau religioase creștine, acest lucru poate genera conflicte și tensiuni culturale.

Supraestimarea spiritualității personale: În anumite cazuri, oamenii ar putea fi atrași de neopaganism în căutarea unei conexiuni spirituale, dar aceasta poate duce și la supraestimarea sau la aderarea la credințe care nu sunt fundamentate în realitate sau logică.

III. Neopăgânismul actual. Repere generale

Neopăgânismul este un fenomen complex. Nu are un punct de plecare cunoscut sau necontestat și nici un fondator sau inițiator unic, dar în forma recunoscută astăzi, neopăgânismul a luat naștere în Marea Britanie anilor 1940 sub forma Wicca lui Gerald Gardner. De aici au derivat alte tradiții neopăgâne și alte varietăți de vrăjitorie.

Neopăgânismul de astăzi include o varietate de tradiții, cum ar fi vrăjitoria neopăgână, druidismul neopăgân, Asatru/Heathenismul, neoșamanismul, păgânismul „nealiniat” și Wicca. Cu toate acestea, rădăcinile neopăgânismului pot fi găsite la sfârșitul secolului al XIX-lea, în dezvoltări academice precum egiptologia, creșterea turismului către situri ale civilizațiilor antice precum Grecia și Roma, creșterea societăților secrete oculte/magice și a literaturii. La începutul secolului al XX-lea au fost fondate societăți precum Societatea Teosofică și Ordinul Hermetic al Zorilor de Aur. Influențate de secretul strâns legat al Francmasoneriei și de pretențiile acestora de a fi gardianul unui puternic secret străvechi, aceste societăți au început să popularizeze propriile pretenții privind înțelepciunea străveche³³.

Termenul în sine este, totuși, contestat și are utilizări multiple. Este folosit de unii cercetători și practicieni pentru a face diferența între păgânismul antic și cel contemporan, sau între tradițiile religioase întrerupte (de exemplu Asatru, Druidismul) și cele neîntrerupte sau continue (de exemplu hinduismul), popoarele indigene, cum ar fi aborigenii australieni sau nativii americani³⁴.

Neopăgânismul este contestat atât de academicieni, cât și de practicanți, aceștia din urmă presupunând că, contextul face să fie evident dacă vorbesc despre practicile lor contemporane sau despre cultul antic greco-roman. Prefixul „neo” este uneori considerat periculos, deoarece este ușor de asociat cu „neonazist”. De asemenea, este văzut ca un

³³ *Paganism Today: Wiccans, Druids, the Goddess and Ancient Earth Traditions for the Twenty-First Century*, G. Harvey și C. Hardman, (eds), Thorsons, London, 1996

³⁴ J.E. Pearson, *A Popular Dictionary of Paganism*, RoutledgeCurzon, London, 2002

modificator trivializant și lipsit de respect. Termenul este deosebit de popular în America de Nord și în Europa continentală, dar nu este de uz comun în Marea Britanie.

Termenul este aplicat în diverse moduri la

1. renașterea romantică a religiilor păgâne dominante în lumea antică clasică, în special a Egiptului, Greciei și Romei, al căror interes a reînviat în secolul al XIX-lea;

2. popoarele indigene din Asia, Africa și America;

3. mitul rural puternic al inocenței pastorale de dinainte de Primul Război Mondial, întruchipat în scrierile lui Walt Whitman și Edward Carpenter, de exemplu;

4. o varietate de tradiții și practici contemporane care venerază natura ca fiind sacră, însuflețită sau vie, se inspiră din religiile păgâne din trecut, folosesc ritualul și mitul în mod creativ, împărtășesc un ciclu sezonier de festivaluri și tind să fie politeiste, panteiste și/sau dualiste mai degrabă decât monoteiste, cel puțin în măsura în care acceptă divinul ca fiind atât masculin, cât și feminin și, astfel, includ atât zei, cât și zeițe în panteonul lor.

Grupurile neopăgâne iau multe forme, de la cenecluri wiccanne la crânguri druide, de la vatră păgână la loje magice, iar intrarea în ele se poate face prin ritualuri formale de inițiere sau prin grupări informale bazate pe prietenie. Unele grupuri pot practica magia, în timp ce altele nu. Multe folosesc ritualuri și aproape toate se folosesc de mituri, sărbătorind cele opt festivaluri sezoniere care, împreună, constituie un ciclu mitico-ritual, denumit de obicei Roata Anului.

Aceste festivaluri sunt așa-numitele festivaluri celtice ale focului sau sferturi de zi de cruce Imbolc/Candlemas (2 februarie), Beltane (30 aprilie), Lughnasadh/Lammas (31 iulie) și Samhain/Hallowe'en (31 octombrie), la care se adaugă Solstițiile de iarnă și de vară (21 decembrie și 21 iunie) și echinocțiile de primăvară și de toamnă (21 martie și 21 septembrie).

Acestea sunt datele tradiționale pentru fiecare festival, dar nu sunt fixe; multe grupuri consideră adesea că este mai ușor, în scopul practic de a-i reuni pe toți, să lucreze la o dată fixă (de obicei, cea mai apropiată vineri sau sâmbătă de datele indicate), în timp ce grupurile mai mici sau persoanele care lucrează singure pot alege să aștepte un anumit semn al naturii (de exemplu, prima ninsoare pentru Imbolc) și să sărbătorească în ziua respectivă. În emisfera sudică, festivalurile sunt inversate în funcție de anotimpuri, sărbătorind echinocțiul de toamnă, de exemplu, în timp ce neopăgâni din emisfera nordică sărbătoresc echinocțiul de primăvară. De asemenea, au fost dezvoltate ritualuri de trecere pentru a marca nașterea unui

nou copil, majorat, căsătorie, îmbătrânire și moarte, iar ritualurile de inițiere și ritualurile de celebrare a fazelor lunii sunt, de asemenea, populare în unele grupuri neopăgâne³⁵.

Neopăgânismul/vrăjitoria este o orientare spirituală și o varietate de practici rituale care utilizează structuri mitologice reconstruite și ritualuri precreștine, în principal din surse europene și mediteraneene antice. Folosind o mare varietate de tehnici, neopăgâniștii caută să redescopere, să reinterpreteze și să revigoreze miturile, simbolurile și formele zeităților antice, punând în special accentul pe figurile zeitelor. Neopăgânismul este de obicei folosit ca un termen generic care cuprinde o gamă largă de credințe și practici, inclusiv Wicca (vrăjitorie), druidism, magie ceremonială și alte asemenea lucruri. În pofida opiniei populare, majoritatea neopăgânilor nu reneagă creștinismul; dimpotrivă, ei subliniază elementele creștinismului care au fost împrumutate din practicile precreștine și împrumută pe scară largă din multe alte religii ale lumii.

Neopăgâni susțin că credințele și practicile lor izvorăsc din surse antice. În mod specific, majoritatea văd în cultul zeiței o redescoperire a practicilor populare care au persistat în Europa rurală de-a lungul erei creștine și până în vremuri recente. Cu toate acestea, actuala renaștere neopăgână poate fi urmărită cu fermitate doar până la evenimentele și tendințele de la mijlocul secolului al XIX-lea. Una dintre surse a fost renașterea ocultismului, care a văzut înflorirea teoriilor conspirației care implicau frății misterioase precum Cavalerii Templieri, Rozicrucienii și Illuminati și, mai târziu, apariția unor noi ordine religioase și ceremoniale mistice, de la teosofie la spiritism și Ordinul Hermetic al Zorilor de Aur. Un alt curent a fost romantismul, care, în epoca industrială emergentă, a căutat cu nostalgie o întoarcere la o viață simplă de dinainte de epoca modernă. Un al treilea a fost ascensiunea antropologiei moderne, care a adus în atenția publicului culturi anterioare și mai puțin „avansate”.

Un singur individ a fost preeminent responsabil pentru contopirea acestor tendințe disparate în ceea ce astăzi este cunoscut sub numele de neopăgânism. Este posibil ca păgânismul modern să fi apărut fără Gerald Gardner, dar fără influența sa ar fi fost un fenomen cu totul diferit³⁶.

Gardner a susținut că a fost inițiat în păgânismul magic la o vârstă fragedă de către o femeie în vârstă pe nume Old Dorothy. Cu ajutorul lui Aleister Crowley și al altora, Gardner a creat un set de ritualuri și o interpretare simplă a cultului celtic precreștin centrat pe imaginea unei mari zeițe. Noua/vechea religie pe care a numit-o „Wicca”. Practicanții acestei religii, numiți vrăjitoare, erau considerați ca trezind puteri străvechi ale zeităților precreștine ignorate

³⁵ *Encyclopedia of New Religious Movements*, Peter B. Clarke (ed.), Routledge, London, 2006, 436-438

³⁶ Jeffrey Burton Russell, *A History of Witchcraft*, Thames and Hudson, 1980, London, pp. 148-155

de lumea modernă Gardner a început să predea această religie în Marea Britanie în anii 1920. Unul dintre inițiații săi, strălucitul și excentricul Alexander Sanders, și-a dezvoltat propria versiune a filozofiei lui Gardner. La rândul lor, studenții lui Sanders, Janet și Stewart Farrar, au creat un alt stil de practică. Aceste trei ramuri ale Wicca – Gardnerian, Alexandrian și Farrarian – stau la baza a ceea ce se numește adesea Wicca „Brit-Trad” (Tradiția Britanică). „Școlile” Brit-Trad și alte variante pe această temă au început să se infiltreze în Statele Unite în anii 1960, chiar în momentul în care apărea o nouă piață americană pentru religiile alternative.

Neopăgânismul este o mișcare religioasă și spirituală care își are rădăcinile în istoria umanității, dar care a fost revitalizată în era modernă. Acesta își are bazele într-o varietate de tradiții religioase, filosofii și ideologii, iar fundamentele filosofice ale neopăgânismului sunt adesea complexe și eclectice. Cu toate acestea, există câteva teme și elemente filosofice comune care pot fi identificate în mișcarea neopăgână:

Neopăgânismul se caracterizează prin efortul de a recupera și de a revitaliza tradițiile religioase și culturale antice. Această mișcare are la bază ideea că învățăturile și valorile strămoșilor noștri sunt relevante și valoroase și pot oferi un ghid pentru viața contemporană.

Multe tradiții neopăgâne pun un accent deosebit pe legătura cu natura și cu ciclurile naturale ale vieții. Aprecierea și venerarea naturii sunt adesea centrale în practicile neopăgâne, iar filosofia lor poate include ecologismul și responsabilitatea față de mediu.

Neopăgânismul este, în general, tolerant și deschis la diversitatea religioasă și spirituală. Această mișcare promovează adesea ideea că există mai multe căi către spiritualitate și că fiecare individ are dreptul să-și aleagă propriile credințe și practici religioase.

Neopăgânii pot vedea sacralitatea în tot ceea ce există, nu doar în zei și zeițe, ci și în elementele naturii, în fiecare ființă vie și în toate aspectele vieții cotidiene. Această perspectivă poate contribui la o mai mare conștientizare și respect pentru lumea înconjurătoare.

Neopăgânismul pune un accent puternic pe experiența personală și directă a spiritualității. Credincioșii sunt încurajați să-și dezvolte propriile relații cu zeii și zeițele și să-și adapteze practicile religioase în funcție de nevoile și experiențele lor individuale.

Ideea că strămoșii noștri au avut acces la o înțelepciune profundă și că putem învăța din învățăturile lor este adesea prezentă în neopăgânism. Aceasta poate include venerarea strămoșilor și studiul tradițiilor istorice.

Deoarece neopăganismul este o mișcare religioasă diversă, credincioșii sunt adesea învățați să fie toleranți și să accepte diferențele religioase și filosofice ale altora.

Neopăgânismul și New Age sunt două mișcări spirituale distincte, dar au unele suprapuneri și influențe reciproce în lumea spirituală contemporană. Deși există suprapuneri între aceste două mișcări, ele rămân distincte și pot avea diferite abordări și filozofii spirituale. În plus, fiecare dintre ele are o diversitate de practici și credințe, iar adherenții lor pot avea perspective individuale unice asupra spiritualității și căutării lor spirituale.

Neopăgânismul ocult sau ocultismul neopăgan este o ramură a mișcării neopăgâne care combină elemente din tradițiile neopăgâne cu practici și concepte oculte. Aceasta poate include magie, astrologie, cabala, alchimie și alte practici spirituale și esoterice. Iată câteva aspecte cheie ale neopăgânismului ocult:

Practica magiei este un element central în neopăgânismul ocult. Aceasta poate include magie rituală, invocarea entităților spirituale, folosirea simbolurilor magice și a instrumentelor magice pentru a influența sau a interacționa cu lumea spirituală sau cu lumea materială.

Neopăganismul ocult este deseori sincretic, adică împrumută elemente din mai multe tradiții religioase și spirituale. Practicanții pot combina practici neopăgâne cu concepte și tehnici din tradiții oculte, cum ar fi cabala sau alchimia.

Simbolurile au o importanță deosebită în neopăgânismul ocult. Acestea pot fi folosite pentru a reprezenta și a canaliza energii spirituale, pentru a efectua ritualuri magice sau pentru a obține înțelegere spirituală.

Neopăganismul ocult se bazează pe ideea că există o cunoaștere secretă sau ascunsă care poate fi dobândită prin practici spirituale și inițieri. Adherenții pot căuta să acceseze această cunoaștere pentru a-și dezvolta abilitățile spirituale și pentru a obține înțelegere profundă.

Similar cu alte tradiții neopăgâne, neopăgânismul ocult pune un accent pe conexiunea cu natura și ciclurile sale. Practicanții pot vedea natura ca un canal pentru puterile spirituale și pentru magie.

Neopăganismul ocult se încadrează adesea în sfera ezoterismului, care se referă la învățături și practici spirituale rezervate unor cercuri restrânse și care nu sunt disponibile publicului larg. Aceasta poate crea un sentiment de exclusivitate și mister în cadrul mișcării.

Neopăganismul ocult este o mișcare extrem de diversă, cu o multitudine de tradiții și grupuri care au perspective și practici diferite. Nu există o singură cale sau o dogmă unică în această mișcare, iar practicanții au libertatea de a-și adapta și dezvolta propriile lor credințe și practici oculte.

IV. Neopăgânismul ca pseudo-religiozitate. Aspecte fundamentale

Deși, în unele situații, respinge modernitatea, păgânismul îmbrățișează, de asemenea, unele elemente pseudo-religioase moderne, cum ar fi accentul pus pe libertatea individuală, utilizarea tehnologiei informației și activismul ecologic. Multe tradiții neopăgâne pun accentul pe divinitatea interioară, adesea exprimată în limbajul teoriilor psihologice moderne. În cele din urmă, multe forme de păgânism contemporan implică multe critici asupra religiilor tradiționale.

În timp ce definițiile ale păgânismului variază, scrierile unui număr de cercetători importanți în domeniul studiilor păgâne converg asupra unor câteva puncte: ideea divinității ca fiind în întregime sau parțial imanentă în lumea naturală (panteism/panenteism), uneori manifestată prin mai multe divinități (politeism) și o înțelegere romanțată a naturii³⁷.

În timp ce o definiție a păgânismului ca fenomen pseudo-religios caracterizat de politeism, de un sentiment de divinitate imanentă și de venerarea naturii nu exclude aderarea la religiile non-occidentale în sine, termenul este în general aplicat la un filon de tradiții occidentale înrudite genealogic, născute dintr-un set specific de tendințe culturale și care au început să apară pregnant la mijlocul secolului al XX-lea.

O înțelegere diferită este oferită de cercetătorul în domeniul studiilor religioase Michael York, care definește păgânismul ca fiind: „o afirmare a unei relații sacre interactive și polimorfe a individului sau a comunității cu tangibilul, simțitoare și non-empirice”³⁸. York susține că setul de pseudo-religii cărora li se aplică de obicei termenul „păgânism” reprezintă doar o subcategorie a unei clase globale de pseudo-religii foarte asemănătoare în esență și argumentează în favoarea păgânismului ca religie mondială, care cuprinde și tradiții indigene de pe glob, cum ar fi șintoismul, religiile indigene americane și religiile tribale africane, precum și diverse religii sincretiste afro-caribiene și păgânismul antic. Ideile lui York sunt parțial un răspuns la criticile aduse păgânismului contemporan, care susțin că acesta din urmă nu este „o religie serioasă”. York respinge astfel de afirmații încercând să demonstreze că păgânismul este un fenomen global care oferă sens și îndrumare existențială oamenilor din întreaga lume și a făcut acest lucru încă “din zorii timpului”³⁹.

³⁷ Ronald Hutton, *A History of Modern Pagan Witchcraft*, Oxford University Press, New York, 1999; Tanya Luhrmann, *Persuasions of the Witch's Craft*, Harvard University Press, Cambridge, 1984

³⁸ Michael York, *Pagan Theology: Paganism as a World Religion*, New York University Press, New York, 2003, p. 157

³⁹ *Ibidem*

Deși dorința lui York de a trata păgânismul contemporan ca pe o „religie serioasă” este, desigur interesantă, îndă analiza sa este problematică. În primul rând, este discutabil dacă lărgirea categoriei de păgânism până la punctul de nerecunoaștere, astfel încât să includă o gamă extrem de diversă de pseudo-religii cu contexte culturale, istorice și politice foarte diferite, este cu adevărat utilă pentru cercetătorii care încearcă să le înțeleagă⁴⁰.

În al doilea rând, numeroșii cercetători care lucrează în cadrul domeniului academic al studiilor păgâne sunt cu siguranță o dovadă suficientă că păgânismul poate fi tratat ca o „religie” serioasă fără a construi o definiție universalistă și oarecum euro-centrică, care trece cu vederea diferențele semnificative dintre păgânismele antice, religiile politeiste și/sau animiste contemporane din întreaga lume și păgânismul occidental contemporan.

În al treilea rând, impunerea categoriei de „păgâni” unor persoane care nu ar folosi-o ele însele este îngrijorătoare, având în vedere istoria termenului ca etichetă derogatorie folosită pentru a desemna religiile indigene ale popoarelor colonizate⁴¹.

În al patrulea rând, definiția lui York nu reușește să înțeleagă ceea ce diferențiază păgânismul contemporan (occidental), adică esența sa ca religie distinct modernă, născută din nevoi moderne, care se bazează pe tendințele culturale și curente istorice specifice societății occidentale .

Aleister Crowley a invidiat odată ascensiunea unui cult păgân axat, printre altele, pe polaritatea soarelui și a lunii, a bărbatului și a femeii. Noțiunea de polaritate este deosebit de răspândită în tradiția wiccană, dar negocierea polarităților face parte din moștenirea păgânismului. În condițiile în care studiile din ultimele decenii au pus serios la îndoială afirmațiile unor păgâni cu privire la vechile linii genealogice ale tradițiilor lor, o provocare pentru păgânii contemporani este păstrarea unui sentiment de autenticitate care să fie compatibil cu gusturile și dorințele contemporane.

Reconcilierea toleranței, o valoare importantă pentru mulți păgâni, cu nevoia de a se apăra de intoleranța altora este o provocare în sine. După cum s-a menționat anterior, însăși noțiunea de polaritate este contestată, iar păgânii sunt sfâșiați între dorința de a sacraliza corpul fizic și necesitatea unui cadru neesențialist care să poată încorpora și experiențele celor care nu se încadrează într-o structură heterosexuală tradițională. Este probabil ca aceste provocări să continue, iar modul în care păgânii aleg să le abordeze va avea un impact asupra dezvoltării viitoare a „noului și mai marelui cult păgân”.

⁴⁰ Joanne Pearson, “The History and Development of Wicca and Paganism In *Belief Beyond Boundaries: Wicca, Celtic Spirituality and the New Age*, Ashgate, Burlington, 2002, pp. 15-54

⁴¹ Philip Shallcrass, “Druidry Today.” In *Paganism Today: Wiccans, Druids, the Goddess and Ancient Earth Traditions for the Twenty-First Century*, HarperCollins, London, 1996, pp. 65-80

Practici neopăgâne. „Păgânismul nu înseamnă doar credințe, ci și ieșirea din rigorile realității cotidiene și intrarea în experiențe pline de viață ale lumii magice și sălbatice.”⁴²

Există o tendință, atunci când ne interesăm de o religie necunoscută, de a începe prin a întreba ce cred adeptii ei. Cu toate acestea, mulți cercetători ai neopăgânismului au observat că mișcarea este înțeleasă cel mai bine dacă ne uităm nu la ceea ce cred practicanții săi, ci la ceea ce fac ei.

Neopăgânismul este, în primul rând, o religie a naturii. Neopăgânii caută să aprofundeze și să își întărească sentimentul de conexiune cu lumea naturală prin petrecerea timpului în aer liber, în natura sălbatică. Aceștia folosesc ritualul religios pentru a-și exprima conexiunea cu natura și pentru a se armoniza cu ea. Aceste ritualuri sunt adesea create în mod conștient, mai degrabă decât moștenite din tradiție.

Cea mai comună formă de ritual neopăgân este celebrarea Roții Anului, cele opt puncte sezoniere care includ solstițiile și echinocțiile și punctele intermediare. Ritualul neopăgân începe adesea cu o invitație adresată participanților de a „se împământa și de a se centra”. Ritualul poate urma apoi un format neo-Wiccan, începând cu o practică numită „Chemarea sferturilor”, urmată de o invocare a Zeiței și a consoartei sale. Ritualul poate include apoi și alte forme de practică neopăgână, inclusiv respirație, meditație, rugăciune, invocații, cântece, incantații, dansuri, tobe, turnarea de libații, ofrande la foc, punerea în scenă a unor drame simbolice și împărtășirea de mâncare și băutură.

Starea de spirit a unui ritual neopăgân poate varia de la meditație la celebrare și până la extaz. Neopăgânii își pot ține ritualurile în interior, în centre comunitare sau în case particulare, sau în aer liber, în parcuri publice sau pe terenuri private. Mulți neopăgâni au altare personale unde meditează, se roagă și efectuează ritualuri. De asemenea, ei își exprimă religia prin trăirea unui stil de viață etic care le întruchipează valorile.

V. Strategii misionare cu privire la estomparea fenomenului neopăgân

Abordarea estompării sau schimbării unui fenomen religios sau spiritual, cum ar fi neopăgânismul, nu trebuie să implice coerciție sau manipulare, ci mai degrabă un dialog deschis și respectuos. Strategii misionare cu privire la estomparea fenomenului neopăgân trebuie să aibă în vedere mai multe obiective.

⁴² Karen Clark, *The Path of She Book of Sabbats: A Journey of Soul Across the Seasons*, SheBard Media Inc, Bellingham, 2015

Educație și informare: În primul rând este important de a înțelege cu adevărat ceea ce este neopăgânismul. Trebuie studiată cu acuratețe istoria, tradițiile și credințele acestuia pentru a avea o cunoaștere solidă a subiectului. Numai după aceea, apologia creștină și combaterea fenomenului poate fi făcută cu rezultatele dorite.

Dialog și comunicare deschisă: Adepții neopăgânismului trebuie invitați la dialog în cadrul unor evenimente dedicate, seminarii sau ore de cateheză în cadrul cărora se expun învățăturile și argumentele creștine care sunt departe de ce promovează neopăgânismul.

Încurajarea dialogului interreligios: Sunt necesare organizarea de evenimente sau întâlniri în care reprezentanții diferitelor tradiții religioase și spirituale pot discuta și înțelege practicile de ordin neopăgân.

Concluzii

Neopăgânismul (cunoscut din ce în ce mai des sub numele de păgânism modern sau păgânism contemporan) este un termen generic folosit de obicei pentru a cuprinde o gamă largă de mișcări puțin legate între ele. Acestea au în comun o revizitare a păgânismului antic din Europa, Asia și Orientul Apropiat și un sentiment de continuare legitimă a acestor tradiții în lumea modernă. Se aplică în special acelor mișcări care s-au prezentat lumii în secolele XX și XXI în ceea ce poate fi descris în linii mari ca fiind civilizația occidentală, frecvent (dar nu exclusiv) ca răspuns la o viziune creștină dominantă asupra lumii.

Sub această umbrelă largă, putem găsi o varietate de manifestări neopăgâne precum Wicca, Druidism, Gaia, Asatru etc. Termenul „Wicca” poate fi folosit de unii autori ca o categorie îngustă care cuprinde doar anumite linii genealogice ale Wicca tradițională britanică, iar de alți autori pentru a include o gamă mult mai largă de mișcări asociate, cum ar fi vrăjitoria tradițională, vrăjitoria eclectică, Wicca dianică și așa mai departe. Luată în sensul său cel mai larg, Wicca reprezintă cel mai vizibil și influent curent de păgânism din lumea anglofonă și are o prezență semnificativă în multe țări non-englezofone.

Alte forme notabile care se regăsesc sub umbrela păgânismului includ druidismul (precum și reconstrucționismul celtic), păgânismul germanic (sau Asatru sau Odinismul), elenismul, kemetismul, credința nativă slavă, credințele baltice antice (Romuva, Dievturība), neoshamanismul și multe altele. Unele definiții leagă în mod explicit păgânismul moderne din lumea occidentală de hinduism și shintoism, în timp ce altele pot sublinia legăturile cu Kahuna, Voodoo, Santeria, Candomble sau religia Yoruba.

Această listă schimbătoare de posibile componente indică una dintre problemele mai profunde cu care se confruntă orice studiu al păgânismului ca întreg: parametrii de definire pentru includere, exemplarele de bază ale acestei categorii și marginile sale periferice.

Cele mai multe dintre mișcările neopăgâne își pot urmări rădăcinile intelectuale până la reevaluarea de către romantism a trecutului păgân „barbar”. Noțiunile de „sălbatic nobil” și sfințenia sălbăciei neîmblânzite au fost foarte importante în determinarea mentalității mișcărilor ulterioare. Multe dintre mișcările religioase sau ezoterice de la sfârșitul secolului al XIX-lea sau începutul secolului al XX-lea care aveau teme păgâne puternice erau în același timp sincretice sau făceau afirmații universaliste de înțelepciune primordială.

De exemplu, putem urmări mișcarea de îndepărtare de la universalismul semicreștin al unor grupuri precum Universal Bond la începutul secolului al XX-lea către religia mai strident necreștină și clar celtică a succesorului său, Ordinul Barzilor, Ovaților și Druizilor. Acest lucru prezintă un alt tip de problemă de definire atunci când se analizează istoria grupurilor a căror formă actuală se află în mod clar sub umbrela neopăgânismului.

Pot fi evidențiate, de asemenea, unele teme comune. Cel mai vizibil, aproape toate formele actuale de neopăgânism se prezintă ca religii ale naturii. Acest lucru se poate manifesta prin venerarea devoțională a zeităților sau a spiritelor pământului, soarelui, lunii, tunetului sau a altor fenomene naturale. Poate apărea, de asemenea, într-un sentiment de administrare sacră a naturii sau în activismul de mediu motivat de încredere sau în alegerile de stil de viață.

Tema magiei (sau a magiei) este predominantă în acele forme de păgânism care sunt puternic îndatorate tradiției ezoterice occidentale (cum ar fi Wicca), în timp ce poate avea un domeniu de aplicare mai restrâns în unele grupuri înrădăcinate în tradiții etnice specifice (cum ar fi magia runească în păgânismul germanic) și destul de marginală în altele, cum ar fi Slavic Native Faith.

În mod similar, libertatea sexuală pot fi regăsite ca o preocupare de prim rang în multe grupuri anglofone care și-au dezvoltat formele actuale în anii 1960 și 1970 (vizibil mai ales în Wicca Reclaiming sau Dianic), dar în altele poate rămâne o preocupare de rang inferior, uneori limitată la susținerea unei valori egale complementare pentru genurile încadrate în mod tradițional. În unele mișcări, sursele de inspirație acceptabile se limitează la propria moștenire etnică (tribală, regională, națională sau, uneori, rasială), în timp ce în altele este permisă o gamă mai eclectică de materiale sursă, în funcție de eficacitatea acestora în producerea unui efect dorit (iar aceste efecte dorite pot varia de la „eliberarea femeii” la „stări modificate de conștiință”, în funcție de grup sau individ).

Primele mișcări neopăgâne din secolul al XX-lea au primit puțină acoperire jurnalistică sau științifică în perioada lor. Unele inițiative, cum ar fi Adonismul lui Franz Sattler sau Biserica Afroditei a lui Gleb Botkin au avut faima lor locală temporară, dar această faimă s-a estompat în momentul în care mișcările de după cel de-al Doilea Război Mondial au ieșit în evidență și, prin urmare, a avut un efect redus asupra dezvoltării lor.

Cea mai mare senzație în presă a fost generată de acele grupuri ezoterice germanice sau păgâne care au sprijinit ascensiunea lui Hitler la putere (deși, în mod ironic, odată ce Hitler a ajuns la putere, multe dintre aceste grupuri au fost reprimare în mod activ de către autoritățile naziste).

Pentru o mare parte din actualul păgânism de limbă engleză, istoria lor a început în mod complet independent de astfel de evoluții în Europa continentală, în persoana unui administrator colonial britanic pensionat, Gerald Gardner. Gardner a anunțat lumii forma sa de vrăjitorie (cunoscută mai târziu sub numele de Wicca). După moartea lui Gardner, în 1962, următoarea generație de vrăjitori britanici a adus noi evoluții în cadrul mișcării. Interesul pentru ocultism și pentru religiile alternative era puternic în contracultura tinerilor în creștere.

Deși păgânismul modern a fost uneori descris ca fiind un fenomen postmodern, ele nu au abandonat „marile narațiuni” ale trecutului și, prin urmare, se potrivesc mai bine unui model numit modernitate târzie. Păgânii își mențin adesea o atitudine interogativă față de aceste narațiuni și un sentiment de a face propriile alegeri în ceea ce privește stilul de viață.

Localizarea expresiei acestor principii în cadrul oferit de limbajul și simbolismul neopăgân este ceea ce înseamnă a avea o „identitate neopăgână”, care apoi influențează în mod central construcția participanților despre ei înșiși. Meșteșugul le oferă indivizilor

un cadru în care ic este posibil să se reinterpreteze și să se reevalueze pe ei înșiși și relația lor cu lumile pe care le trăiesc în mod subiectiv, oferindu-le adesea un sentiment de integrare și apartenență pe care ei îl identifică ca fiind absent din viața lor până în acel moment.

Spiritualitatea neopăgână se bazează pe o relație personală, individuală și neprescriptivă cu un sentiment immanent și omniprezent al sacrului. Acceptă în mod explicit faptul că spiritualitatea este reflexivă și construită în cadrul narativului personal a individului, mai degrabă decât să se prezinte ca ceva care există „în afara” practicantului ca un „cod” sau un set de credințe rigide. Este congruentă cu logica culturală dominantă a pluralismului, deoarece, acceptând premisa că spiritualitatea este construită de relația individului cu sacrul, acceptă, de asemenea, că aceasta nu poate avea o formă universală fixă și adevărată.

New Age și mișcările păgâne actuale reprezintă două mișcări ale spiritualității care s-au dezvoltat în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Cele două sunt adesea identificate ca făcând parte din aceeași mișcare mai largă mișcare, dar, deși au în comun diverse asemănări, există, de asemenea, deosebiri clare caracteristici distincte între ele. Ambele în interiorul lor, sunt totuși alcătuite din elemente disparate și confederații disparate și slab coordonate de credințe, tehnici și practici contrastante. Nici una dintre ele nu răspunde în fața unei autorități centrale care ar fi capabilă să vorbească în mod oficial în numele mișcării. Această lipsă de administrare instituțională se reflectă în lipsa de membri sau de cerințe codificate care să permită o înțelegere funcțională a identității membrilor. Atât New Age, cât și neopăgânismul sunt în mare parte o alianță ad-hoc și în perpetuă schimbare, formată din indivizi și grupuri, adunări, servicii pentru clienți și diverse noi mișcări religioase noi care au o dimensiune sectară și neopăgână, periculoase pentru omul contemporan.

Bibliografie

A. IZVOARE BIBLICE ȘI PATRISTICE

1. BIBLIA sau Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1994;
2. Origen, *Contra lui Celsus*, în PSB 9, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1984
3. Origen, *Despre principii*, în "PSB", vol. 8, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1982
4. *Platonis opera*, trans. Marsilio Ficino, Venice, 1491
5. Plinius, *Naturalis Historia*, XVI, Penguin Classics, London, 1991
6. Saint Basil the Great, *On the Human Condition*, St Vladimirs Seminary Press, Yonkers, 2005
7. Saint Gregory the Theologian, *Oration 38: On the Theophany*, 11, in Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series, Vol. 7. Edited by Philip Schaff and Henry Wace, Christian Literature Publishing Co., Buffalo, 1894
8. Sfântul Antonie cel Mare, *Învățăături despre viața morală*, 167, în Filocalia 1, Institutul de Arte Grafice Dacia Traiani, Sibiu, 1947
9. Sfântul Clement Alexandrinul, *Stromatele*, I, XV, 71, în PSB Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1982
10. Sfântul Clement Romanul, *Epistola către Corinteni*, în PSB vol. 1, Ed. IBMBOR, București, 1979
11. Sfântul Grigorie De Nyssa, *Despre facerea omului*, în „PSB”, vol. 30, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1998
12. Sfântul Grigorie de Nyssa, *Despre facerea omului*, în PSB vol. 30, Ed. IBMBOR, 1998
13. Sfântul Grigorie De Nyssa, *Marele cuvânt catehetic*, în „PSB”, vol. 30, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1998
14. Sfântul Grigorie Palama, *Tratatul al doilea din triada întâi contra lui Varlaam în Viața și învățăturile Sfântului Grigorie Palama*, Editura Scripta, București, 1993
15. Sfântul Ioan Gură de Aur, „Despre pocăință și rugăciune”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 9-12, 1977

16. Sfântul Ioan Gură De Aur, *Despre neazuri și biruirea tristeții*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 2002
17. Sfântul Ioan Gură De Aur, *Nouă cuvântări la Cartea Facerii*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 2008
18. Sfântul Ioan Gură De Aur, *Omilii la Facere*, în „PSB”, vol. 21, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 2003
19. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Întrebarea 62: Despre secera văzută de Zaharia*, în Filocalia 3, Editura Harisma, București, 1993
20. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Întrebarea 16: Despre vițelul de aur din pustie*, în Filocalia 3, Editura Harisma, București, 1993
21. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Întrebarea 49: Ezechia astupă izvoarele*, în Filocalia 3, Editura Harisma, București, 1993
22. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, în *Filocalia sfințelor nevoițe ale desăvârșirii*, vol. III, Editura Humanitas, București, 1999

B. DICȚIONARE ȘI ENCICLOPEDII

23. *Collins Dictionary of Philosophy*, edited by G. Vesey and P. Foulkes, Collins, London, 1990
24. *Dictionnaire Encyclopedique de la Bible*, ed. Brepols, 1987
25. Ellis, Peter Berresford, *A Dictionary of Celtic Mythology*, Oxford University Press, Oxford, 1994
26. *Encyclopedia of New Religious Movements*, Peter B. Clarke (ed.), Routledge, London, 2006
27. Green, Miranda J., *Dictionary of Celtic Myth and Legend*, Thames & Hudson, London, 2005
28. Hanegraaff, Wouter J., *Dictionary of Gnosis and Western Esotericism*, Brill Academic Pub, Leiden, 2006
29. *International Encyclopedia of Anthropology*, Wiley-Blackwell, Oxford 2018
30. *Nouveau Dictionnaire Biblique Revise*, Editions Emmaus, Suisse, 1992
31. Pearson, J.E., *A Popular Dictionary of Paganism*, RoudedgeCurzon, London, 2002
32. Rabinovitch, Shelley, James Lewis, *The Encyclopedia of Modern Witchcraft and Neo-Paganism*, Kensington Publishing Corporatio, New York, 2004
33. *The Interpreter's Dictionary of the Bible, An Illustrated Encyclopedia*, Abingdon Press, Nashville, 1990, Volume 4

34. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta, ed., Spring, London 2012
35. Thompson, J., *Media and Modernity*, Karolinum Publishing, Prague, 2004
36. *Vocabulaire de Theologie Biblique*, Des Editions du Cerf, Paris, 1988

C. CĂRȚI DE SPECIALITATE

37. „Commentary Practical and Explanatory on the Whole Bible” by Rev. Robert Jamieson, D.D., Rev. Fausset A. M., Rev. David Brown D. D., Zondervan Publishing House, Grand Rapids, Michigan, 1961
38. Achimescu, Nicolae, *Noile Mișcări Religioase*, Editura Limes, Cluj Napoca, 2002
39. Achimescu, Prof. Nicolae, *Religie, modernitate și postmodernitate*, Editura Trinitas, București, 2013
40. Bălăceanu Stolnici, Constantin Magdalena Berescu, *Gandirea Magica*, Editura Nemira, București, 2009
41. Beard, M., J. North; S. Price, *Religions of Rome*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998
42. Beiser, Frederick C., *The Sovereignty of Reason*, Princeton University Press, Princeton, 1996
43. Belohradsky, V., *Nausea Society. Essays from later time*, Sociological Publishing House, Prague, 2009
44. Campbell, Joseph, *The Masks of God: Primitive Mythology*, New World Library, Novato, 1959
45. Caragiu, Florin, *Antropologia iconică reflectată în opera Părintelui Dumitru Stăniloae*, Editura Sofia, București, 2007
46. Carpenter, Edward, *Pagan & Christian Creeds*, Outlook Verlag, Berlin, 2018
47. Connor, Kerri, *Ostara: Rituals, Recipes & Lore for the Spring Equinox*, Llewellyn Publishing, Woodbury, 2015
48. Cooper-Posey, Tracy, *Samhain Crossing*, Stories Rule Press, Michigan, 2022
49. Cunliffe, Barry, *The Celtic World*, Palgrave Macmillan, London, 1993
50. Cusanus, Nicolaus, *De pace fidei, cum epistula ad Ioannem de Segobia*, Raymond Klibansky; Hildebrand Bascour (eds.), Hamburg, 1959
51. Cuviosul Eftimie Zigabenu, Sfântul Nicodim Ghiorăitul, *Psaltirea în tâlcuirea sfinților Părinți*, Vol. I., Catisme I-IX, Editura Cartea Ortodoxă, Editura Egumenița, Galați, 2019

52. Daniel, Norman, *Islam and the West: The Making of an Image*, University Press, Edinburgh, 1958
53. Eliade, Mircea, *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion*, Harcourt Brace Jovanovich, San Diego, 1987
54. Eliade, Mircea, *Fragment d'un journal I. 1945-1969*, Gallimard, Paris, 1973
55. Elk, Black, *Black Elk speaks: Being the life story of a holy man of the Oglala Sioux as told through John G. Neihardt*, University of Nebraska Press, Lincoln, 1941
56. Gardell, Matthias, *Gods of the Blood: The Pagan Revival and White Separatism*, Duke University Press, Durham and London, 2003
57. Gaster, Theodor, *Thespis: Ritual, Myth and Drama in the Ancient Near East*, Doubleday, New York, 1961
58. Gavriluță, Nicu, *Mișcări religioase orientale*, Editura Protopress, București, 2006
59. Hanegraaff, Wouter J., *New Age Religion and Western Culture: Esotericism in the Mirror of Secular Thought*, Brill Academic Pub, Leiden, 1996
60. Hankins, James, *Plato in the Italian Renaissance*, Brill, Leiden, 1990
61. Harvey, Graham, *Animism: Respecting the Living World*, Hurst & Co., London, 2005
62. Harvey, Graham, *Contemporary Paganism Religions of the Earth from Druids and Witches to Heathens and Ecofeminists*, NYU Press, New York, 2011
63. Harvey, Graham, *Listening People, Speaking Earth : Contemporary Paganism*, C Hurst & Co (Publishers), London, 1997
64. Hutton, Ronald, *Blood and Mistletoe*, Yale University Press, New Haven, 2011
65. Hutton, Ronald, *Pagan Britain*, Oxford University Press, Oxford, 2014
66. Hutton, Ronald, *The Druids*, Hambledon Continuum, London, 2007, pp. 59-61
67. Hutton, Ronald, *The Pagan Religions of the Ancient British Isles*, Wiley-Blackwell, London, 1991
68. Kelden, *The Witches' Sabbath. An Exploration of History, Folklore & Modern Practice*, Llewellyn Worldwide, Limited, Woodbury, 2022
69. Kelsey, Mary, *Deception in the Church*, Lulu Publisher, Morrisville, 2006
70. Kershner, Irvin, *Rolling Stone*, 24 July 1980
71. Klammer, Leena, *The Dark Secrets of the Witch: The Book of Shadows*, Lulu.com, Morrisville, 2017
72. lications, Woodbury, 1951
73. MacDonald, William, *Comentariul biblic al credinciosului-Vechiul Testament*, Editura Christliche, Oradea, 2002

74. Maffesoli, Michel, *Matrimonium. Petit traité d'écologie*, CNRS Éditions, Paris, 2010
75. Magliocco, Sabina, *Witching Culture: Folklore and Neo-Paganism in America*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2004
76. Popescu, Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru, *Apologetica rațional-duhovnicească a Ortodoxiei*, Editura Cartea Ortodoxă Alexandria, 2009
77. Portocarrero, James, *Black Sun Rising: Making the Darkness Conscious*, Lulu.com, Morrisville, 2012
78. Pstrusińska, Jadwiga, *Old Celtic Cultures from the Hindukush Perspective*, Wydawców Prac Naukowych Universitas, Cracow, 1999
79. Puckett, Robert, *Plucking the Golden Bough: James Frazer's Metamyth in Modern Neopaganism*, Vanderbilt University, Nashville, 1999
80. Salomonsen, Jone, *Enchanted Feminism*, Routledge, New York, 2002
81. Sayers, Dorothy L., *The Man Born to Be King*, Wipf and Stock Publishers, Eugene, 2011
82. Schnerelman, Victor, *Aryan myth in the modern world (in Russian)*, New Literary Review, 2015
83. Scott, Jill, *Electra after Freud: Myth and Culture*, Cornell University Press, Ithaca, 2018
84. Semen, Prof. Univ. Pr. Petre, *Experiența umanului cu divinul după Sfânta Scriptură-Teologie biblică*, Editura Performantica, Iasi, 2007
85. Sered, Susan Starr, *Priestess, Mother, Sacred Sister*, Oxford University Press, New York, 1994
86. Serres, Michel, *Le Tiers instruit*, Bourin, Paris, 1991
87. *Singing the Living Tradition*, Unitarian Universalist Association, 1993
88. Skelton, Robin, *The Practice Of Witchcraft Today*, Citadel Press, New York, 1995
89. Taylor, Charles, *Varieties of Religion Today*, Harvard University Press, Cambridge, 2003
90. Tertulian, *Despre suflet*, XLI, în PSB 3, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1981
91. *The Letters of Marsilio Ficino*, London, 2003
92. *The New Brown-Driver-Briggs-Gesenius, Hebrew and English Lexicon with an appendix containing the Biblical Aramaic*, by Francis Brown, D.D., Hendrickson Publisher Peabody, Massachusetts, 1979

93. *The Politics of Women's Spirituality: Essays on the Rise of Spiritual Power within the Feminist Movement*, Spretnak, Charlene (ed), Anchor, New York, 1982
94. Vlachos, Mitropolit Hierotheos, *Boala si tamaduirea sufletului in traditia ortodoxa*, Editura Sophia, Bucuresti, 2007
95. von Schnurbein, Stefanie, *Norse Revival: Transformations of Germanic Neopaganism*, Brill, Leiden, 2016
96. von Stuckrad, Kocku, *Western Esotericism: A Brief History of Secret Knowledge*, Equinox, London, 2005
97. Wallis, Robert, *Shamans/Neo-Shamans: Ecstasy, Alternative Archaeologies and Contemporary Pagans*, Routledge, London, 2003
98. Watson, John, *Hedonistic Theories from Aristippus to Spencer*, Creative Media Partners, LLC, Sheridan, 2015
99. Watts, Edward J., *The Final Pagan Generation*, University of California Press, Berkeley, 2015
100. Whitmont, Edward, *Return of the Goddess*, Crossroad, New York, 1982
101. Whorton, Lindsay, *Teachers' Unions and Education Reform in Comparative Contexts*, Taylor & Francis, London, 2017

D.STUDII ȘI ARTICOLE DE SPECIALITATE

102. „Comment peut-on être païen ? Entretien avec Alain de Benoist”, in *Élément*, no. 89, 1997
103. „Dumnezeu nu e autor al răului”, în *Studii Teologice*, nr. 1-2, 1953
104. „Grande Commentario Biblico”, a cura di Raymond E. Brown, Joseph A. Fitzmyer, Roland E. Murphy, Queriniana, Brescia, 1973
105. „Învățătura Sfântului Grigorie de Nyssa despre căderea omului și păcatul originar
106. Băjău, Constantin I., „Desăvârșirea creștină prin lucrarea virtutilor după Omiliile Sfântului Ioan Gură de Aur”, în rev. *Teologia*, nr. 1, 2006, Arad
107. Biechler, James E., “Interreligious Dialogue,” in *Introducing Nicholas of Cusa. A Guide to a Renaissance Man*, Paulist Press, New York, 2004
108. Black, Heather, „Reason and Spirituality: Evaluating the Philosophical Foundation of Neopaganism”, in *R. Thomas Schaub Essay Contest* Indiana University of Pennsylvania, 2012

109. Blain, Jenny; Robert Wallis, „Reburying the Past, Re-enchanting the Present: Pagans, Archaeological Landscapes, and Reburying the Dead” Paper presented to ASA (Association of Social Anthropologists) conference, *Thinking through Tourism*, London Metropolitan University, 10-13 April 2007, London
110. Calciu-Dumitreasa, Gheorghe, „Crearea lumii, expusă în Hexaameronul Sfântului Vasile cel Mare”, in *Ortodoxia*, An XXVII 27 (1975), nr. 4
111. Campbell, Heidi A „Who's got the power? Religious authority and the Internet” in *Journal of Computer-Mediated Communication*, no. 12(3)
112. Carp, Radu, Reinventarea religiei și identitatea european’, in *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 5(4)
113. Carpentier, Martha C., „Jane Ellen Harrison and the ritual theory”, in *Journal of Ritual Studies*, Vol. 8, No. 1, 1994
114. Cârstoiu, Justinian, „Pietatea și dreptatea în trăirea omului biblic”, in *Studii Teologice*, nr. 1-2, 1999
115. Eilberg-Schwartz, H., “Witches of the West: Neopaganism and Goddess Worship as Enlightenment Religions” in rev. *Journal of Feminist Studies in Religion*, no. 5, 1989
116. Escobar, Arturo, „After Nature: Steps to an Antiessentialist Political Ecology” in *Current Anthropology*, no. 40, 1999, p. 1
117. Ezzy, Douglas, „Popular Witchcraft and Environmentalism”, *Paganism: Critical Concepts in Religious Studies*, Barbara Davy (Ed.), vol. 2. *Ecology*, Routledge, London, 2009
118. Hanegraaff, Wouter J., „Fiction in the Desert of the Real: Lovecraft's Cthulhu Mythos”, in *Aries*, no. 7, 2007
119. Hankins, J., “Renaissance Humanism and Historiography Today,” in col. *Palgrave Advances in Renaissance Historiography*, Jonathan Woolfson (ed.), Palgrave Publishing, New York, 2005
120. Hankins, James, “Lorenzo de’ Medici as a Student of Ficino: The *De summo bono*” in rev. *Humanism and Platonism*, no. 2
121. Hankins, James, “Plato’s Psychogony in the Later Renaissance: Changing Attitudes to the Christianization of Pagan Philosophy” in vol. *Die Rezeption von Platons «Timaios» in Antike, Mittelalte und Renaissance*, Leuven, 2005
122. Harris, Grove, Pagan Involvement in the Interfaith Movement, in *Crosscurrents*, Vol. 55, No. 1, 2005

123. Harry, Frédérique, „Le néopaganisme, une religion de la sécularisation”, in *Nordiques*, no. 29, 2005
124. Horowitz, Leah, „Perceptions of Nature and Responses to Environmental Degradation in New Caledonia”, in *Ethnology* no. 40, 2001
125. Montgomery, James D., „A Formalization and Test of the Religious Economies Model”, in *American Sociological Review* 68(5), 2003
126. Murray, Gilbert, “Excursus on the Ritual Forms Preserved in Greek Tragedy,” in *Themis: A Study of the Social Origins of Greek Religion*, Jane Ellen Harrison (ed.) Alta Mira Press, Walnut Creek, 1912
127. Nash, T., A. Okulicz-Kozaryn; N.O. Tursi, „Luxury Car Owners are not Happier than Frugal Car Owners” in *International Review of Economics*, volume 62(2), 2015
128. Ordaz, Gerrie, „Lady Liberty Report” in *Circle Network News*, no. 45, 1992